

Станіслав ЛЕМ

КАЗКИ РОБОТІВ

ТРОЄ ЕЛЕКТРИЦАРІВ

Жив колись один великий конструктор-винахідник, який невтомно винаходив незвичайні прилади й виготовляв дивовижні апарати. Змайстрував він був собі машинку-пушинку, яка гарно співала, і назвав її пташкою. Печаткою у вигляді сміливого серця був позначений кожен атом, який виходив з-під його рук, і дивувались потім учені, знаходячи в атомних спектрах миготливі сердечка. Змайстрував він багато корисних машин, великих і малих, і якось спала йому на думку химерна ідея поєднати воєдино смерть із життям і в такий спосіб досягти неможливого. Поклав він собі створити розумні істоти з води, але не тим жахливим робом, про який ви зараз подумали. Ні, думка про тіла м'які й мокрі була йому чужою, викликала в нього відразу, як і в кожного з нас. Вирішив він створити з води істоти по-справжньому гарні й мудрі, а саме кристалічні. Вибрав він тоді планету, від усіх сонць віддалену, з її замерзлого океану вирубав крижані брили, а з них, як з гірського кришталю, витесав кріонідів. Звалися вони так, бо могли існувати лише при страшному морозі й у безсонячній порожнечі. Збудували невдовзі кріоніди міста й палаци крижані, а що будь-яке тепло загрожувало їм згубою, освітлювали вони свої житла полярними сяйвами, які ловили й тримали у величезних прозорих посудинах. Хто був багатший, той мав більше полярних сяйв, цитринових і сріблястих, і жили кріоніди щасливо, а що любили не тільки світло, а й коштовні камінці, то славились вони своїми дорогоцінностями. Вони витесували їх із затверділих газів і шліфували. Тішили їх ці коштовності вічної ночі, в якій, немов ув'язнені духи, палали полярні сяйва, схожі на зачаровані туманності в кришталевих брилах. Чимало космічних загарбників мріяло заволодіти тими багатствами, бо ж уся Кріонія була видна ген-ген звіддалік, виблискуючи, неначе діамант, який повільно обертається на чорному оксамиті. Різні шукачі пригод прибували на Кріонію спробувати воєнного

щастя. Залетів на неї і електрицар Латунний, який, коли ступав, то наче дзвін дзвонив, та тільки-но він поставив на лід ногу, як від жару крига під ним розтанула, і ринув електрицар у безодню Льодового океану, і води зімкнулись над ним, і там, на дні кріонських морів, спочив він до кінця віку.

Не налякала доля Латунного інших сміливців. Слідом за ним прилетів на планету електрицар Залізний, рідким гелієм так упившись, що в його сталевих нутрощах аж булькало, а паморозь, що вкрила його панцир, зробила його схожим на сніговика. Але, опускаючись до поверхні планети, електрицар розжарився від тертя об атмосферу, рідкий гелій із свистом випарувався з нього, а він сам, розпечений до червоного, впав на крижані гори, які тут-таки розсипалися. Виліз електрицар звідти, немов киплячий гейзер, вивергаючи клуби пари, та, хоч би до чого він торкався, все миттю перетворювалось на білу хмару, з якої випадав сніг. Сів тоді Залізний і став чекати, поки вистигне, і ось, коли сніжинки перестали танути на його панцирних наплічниках, вирішив електрицар устати й кинутись у бій, проте мастило в суглобах так загусло, що він і випростатись не міг. І досі сидить він там, а сніг, падаючи, перетворив його на білу гору, з якої тільки стирчить вістря шолома. Називають ту гору Залізною, і в очницях її виблискує замерзлий погляд.

Почув про долю своїх попередників третій електрицар, Кварцовий, котрий удень мав вигляд не інакше як скляної лінзи, а вночі скидався на віддзеркалення зірок. Не побоювався він, що мастило в суглобах загусне, бо не змащувався; не лякався, що лід під ногами в нього розплавиться, бо міг лишатися холодним, якщо цього бажав. Одного він повинен був уникати — напружених роздумів: розжарювався від цього кварцовий мозок, і це могло занапастити електрицаря. От і вирішив він убезпечити себе й добитися перемоги над кріонідами бездумністю. Прилетів він на планету й так охолов за тривалий свій політ крізь вічну галактичну ніч, що й залізні метеорити, які вдарились об його груди, розбивалися, видзвонюючи, на дрібні скалки, мов скло. Опустився Кварцовий на білі сніги Кріонії під її чорним небом, схожим на горнятко, повне зірок, і був

він, мов чисте дзеркало. Замислився був Кварцовий, що ж йому далі робити, але сніг під ним миттю почорнів і почав обертатись на пару.

— Ого! — сказав собі Кварцовий. — Кепсько! А втім, дарма, аби тільки не думати, і наша візьме!

І вирішив він, хоч би що сталося, цю фразу повторювати: адже вона не вимагала ніякого розумового напруження й тому зовсім його не розігрівала. І рушив Кварцовий сніговою пустелею бездумно й навмання, намагаючись тільки холод свій зберегти. Йшов він так, поки не наблизився до крижаних мурів столиці кріонів Фригіді. Розігнався він і спробував мур головою пробити, вдарив так, що іскри посипались, проте нічого не добився.

— Спробуємо інакше! — мовив собі й задумався над тим, скільки ж це буде два по два.

І тільки-но електрицар задумався над цим, як голова в нього розігрілась, і кинувся він удруге таранити іскрометні стіни, проте лише маленьку ямку зробив.

— Зламаю! — проказав він. — Спробуємо щось складніше. Скільки ж це буде тричі по п'ять?

Цього разу голову його оповила хмара, що аж зашкварчала, бо сніг від таких бурхливих думок вмить закипав. Знову відступив назад Кварцовий, знову розігнався, вдарив і наскрізь пробив мур, а за ним ще два палаци й три менших будиночки графів Морозяних, попав на величезні сходи, схопився за поруччя із сталактитів, але східці були слизькі, як ковзанка. Швидко скочив електрицар, бо все навколо нього вже тануло й він міг першої-ліпшої хвилини провалитися крізь місто вглиб, у крижану безодню, де замерз би навіки.

— Дарма! Аби тільки не думати! Наша візьме! — підбадьорив він себе й справді тут-таки охолов.

Виліз він із крижаного тунелю, який сам же й пробував, і опинився на великій площі, з усіх боків освітленій полярними сяйвами, які мерехтіли смарагдом і сріблом у кришталевих колонах.

І вийшов йому назустріч величезний зоресяйний рицар — вождь кріонідів Боревій. Всю свою силу зібрав електрицар і кинувся в атаку. Зійшлися вони, і такий гуркіт стояв, ніби зіткнулися посеред Льодовитого океану два айсберги. Відпала блискуча правиця Боревійова, при самому плечі відрубана, проте хоробрий воїн не розгубився. Повернувся він, щоб груди свої, широчезні, мов льодовик, яким він і був, підставити ворогові. Знову розігнався Кварцовий і знову пішов на жахливий таран. Твердіший і щільніший за лід виявився кварц, тож луснув Боревій з таким гуркотом, ніби лавина скотилася з гори. І лежав він, розбитий на друзки, у світлі полярних сяйв, які дивилися на його поразку.

— Наша взяла! Аби лиш і далі так! — сказав Кварцовий і зірвав з переможеного коштовності небаченої краси: персні, оздоблені воднем, осяйні пряжки й ґудзики, неначе діамантові, а насправді відшліфовані з трьох шляхетних газів — аргону, криптону й ксенону.

І так ними захоплювався, що нагрівся електрицар від хвилювання і тут-таки всі ці діаманти й сапфіри, засичавши, випарувались від його доторку, і в руці в нього нічого не лишилося, тільки схожі на росу крапельки, та й ті одразу ж вивітрились.

"Ого! Виходить, мені й захоплюватися не можна! Дарма! Аби тільки не думати!" — сказав він собі й рушив у глиб фортеці, яку прагнув підкорити. Невдовзі він побачив, що до нього наближається величезна постать. То був Білий Альбуцид, Єнерал-Мінерал, його широкі груди вкривали крижані ордени, а посередині виблискувала величезна зірка — паморозь на крижаній стрічці. Цей сторож королівських скарбів заступив

був шлях Кварцовому, але той налетів, мов буря, і розніс його на крижані скалки. Тоді на поміч Альбуцидові прибіг князь Астровух, володар чорних льодів; з ним електрицар не впорався, бо на князеві був коштовний азотовий панцир, загартований у рідкому гелії. Від того панцира віяло таким морозом, що Кварцовий втратив свій натиск, рухи його ослабли, навіть полярні саява зблідли, так повіяло тут Абсолютним Нулем. Рвонувся Кварцовий, думаючи про себе: "Біда! Що ж це діється?" І мозок його від великого подиву розжарився, Абсолютний Нуль став Звичайним Нулем, і на очах у Кварцового став Астровух з гуркотом розпадатися на кільця, і громи вторували його агонії, поки на полі бою не лишилася в калюжці брила чорного льоду, по якій спливала слізьми вода.

— Наша взяла! — вигукнув Кварцовий. — Тільки б не думати, — хоч іноді й подумати треба. Так чи інакше, а я мушу перемогти!

Рушив він далі, і дзвеніла його хода, ніби хтось молотом товк кристали. Гуркочучи, мчав він вулицями Фригіді, а її жителі з-під білих шапок дахів з відчаєм у серці дивилися на нього. Немов іскристий метеорит, мчав він Чумацьким Шляхом, і раптом побачив оддалік невелику самотню постать. То був сам Барион, прозваний Льодоуостом, найбільший кріонідський мудрець. З розгону налетів на нього Кварцовий, щоб зім'яти одним ударом, але той поступився дорогою і показав два розставлених пальці; не зрозумів Кварцовий, що це означає, вернувся і знову рушив на супротивника. Барион знову відступив на крок і показав один палець. Здивувався трохи Кварцовий й уповільнив свій біг, хоча вже розвернувся, щоб знову взяти розгін. Замислився він, і тієї ж миті ринула вода з найближчих будинків, проте він нічого не помічав, бо Барион зробив пальцями однієї руки кілечко, а великим пальцем другої руки став ворушити в цьому кілечку. Кварцовий усе думав та думав, що б воно могли означати ці мовчазні жести, і розверзлася в нього під ногами безодня, ринула звідти чорна вода, полетів він на дно, немов камінь, і не встиг навіть підбадьорити себе словами: "Дарма, аби лиш не думати!" — як його вже на світі не стало.

Вдячні Барионові за порятунок кріоніди згодом запитували його, що він хотів сказати своїми жестами страшному електрицареві.

— Все це дуже просто, — відповідав мудрець. — Два пальці означали, що нас із ним двоє. Один — що скоро лишусь я сам. Потім я показав йому кілечко, а це означало, що довкола нього розверзнуться крига й морська безодня поглине його навіки. Не зрозумів він ні першого, ні другого, ні третього.

— Великий мудрець! — заволали здивовані кріоніди. — Як же ти наважився показувати такі знаки страшному супостатові?! Подумай, що сталося б, якби він зрозумів тебе й не став дивуватись. Адже тоді б він не нагрівся від думання й не провалився б у бездонну прірву...

— Ет, я цього анітрохи не боявся, — з холодною усмішкою відповів їм Барион Льодоустий, — бо я знав, що він нічого не втямить. Якби в нього була бодай крапля розуму, він би не прилетів сюди. Яка користь істоті, що живе під сонцем, від наших газових коштовностей і крижаних срібних зірок?!

І знову вражені були кріоніди його мудрістю і, заспокоєні, розійшлися по домівках, де стояв любий їм мороз.

Відтоді ніхто вже не пробував завоювати Кріонію, бо перевелися недоумки у Всесвіті; хоч декотрі стверджують, що є їх іще чимало, та тільки не знають вони дороги в Кріонію.

УРАНОВІ ВУХА

Жив колись один інженер-космогонік, який розвіював темряву, запалюючи зірки на небі. Прилетів він раз до' туманності Андромеди, коли та вся ще була повита чорними хмарами. Скрутив великий вир, а коли той почав вихритися, сягнув по свої промені. Космогонік мав їх три: червоний, фіолетовий і невидимий. Запалив він зоряну кулю першим

променем, і відразу перетворилась вона на червоного велета, але в туманності від цього не пояснишало. Штрикнув зірку другим променем — вона аж забіліла. Мовив він тоді до свого учня:

— Пильнуй мені зірку! — а сам подався інші зірки запалювати.

Учень чекав тисячу років і другу тисячу, а інженер усе не повертався. Набридло йому таке чекання. Отож підкрутив він зірку, і з білої вона стала блакитна. Сподобалося це учневі, і подумав він, що вже все вміє. Спробував ще її підкрутити, але обпікся. Пошукав тоді він у скриньці, яку залишив космогонік, а там нічого нема, ну геть нічогосінько; дивився туди учень і навіть дна не міг добачити. Здогадався він, що то невидимий промінь. Хотів поштурхати ним зірку, та не знав як. Тоді взяв скриньку і шпурнув її усю у вогонь. І всі хмари Андромеди заяскріли, наче сто тисяч сонць разом засвітило, і стало на цілу туманність ясно, як удень. Зрадів учень, та недовга була його втіха, бо зірка незабаром луснула. Надлетів тоді космогонік, побачив шкоду, — а що він не хотів, аби щось марно пропадало, то хапав пломені й робив з них планети. Першою створив газову планету, другою вуглеву, а на третю йому вже тільки найважчі метали залишилися, тож вийшла з тієї решти куля актинідів. Космогонік стиснув її, пустив у літ і сказав:

— За сто мільйонів років повернуся, побачимо, що з цього вийде.

І подався шукати свого учня, що зі страху перед ним утік.

А на планеті цій, Актинурії, утворилася велика держава палатинідів. Кожен палатинід був такий важкий, що тільки по Актинурії міг ходити, бо на інших планетах земля під ним запалася б, а коли гукав хтось із них, то аж гори розчахались. Але на своїй планеті ступали вони легенько й голосу не сміли підносити, оскільки владар їхній, Архіторій, не знав міри в жорстокості. Жив він у палаці, витесаному з платинової гори, і мав цей палац шістсот величезних зал, і в кожній лежала одна з рук владаревих

— такий владар був великий. Вийти з палацу він не міг, але повсюди мав шпигів, такий був підозріливий, і мучив підданців своєю пожадливістю.

Не потребували палатиніди ніяких ламп ані вогнів уночі, бо всі гори їхньої планети були радіоактивні, так що й посеред ночі голки можна було лічити. Вдень, коли сонце надто вже давалося взнаки, вони спали в підземеллях гір і тільки по ночах сходилися в металевих долинах. Але жорстокий Архіторій звелів до казанів, у яких топився паладій з платиною, вкидати брили урану і оповістив про це по всій державі. Кожен палатинід мусив прибути до королівського палацу, де з нього брали мірку на новий панцир і там накладувано на нього нараменники й рукавиці, наколінники й заборولا, кому шишак, а кому просто шолом, і все самосвітне, бо одіяння це було з уранової бляхи, і найдужче світилися вуха.

Відтоді не могли вже палатиніди збиратися громадою, бо якщо зібрання ставало надміру чисельне, то вони зразу вибухали. Мусили, отже, палатиніди проживати свій вік самотою, здалеку оминаючи одне одного — з остраху перед ланцюговою реакцією. А жорстокий Архіторій тішився їхнім смутком і обкладав їх щораз новими й новими данинами. Його монетні двори у надрах гір карбували свинцеві дукати — свинцю бо найменше було на Актинурії і він найбільшу мав ціну.

Страшенну біду терпіли підданці лихого владаря. Декотрі палатиніди намагалися порозумітись між собою на мигах, щоб підняти бунт проти Архіторія, але нічого з цього не виходило, бо завжди траплявся хтось менш кмітливий і підходив до інших запитати, про що йдеться, і через його нетямучість змова відразу ж злітала в повітря.

А був на Актинурії молодий винахідник на ім'я Пірон. Він навчився сотати з платини такий тонкий дріт, що з нього можна було робити сіті, в які ловилися хмари. Винайшов Пірон телеграф з дроту, а потім такий тонкий висотав дріт, що його вже й не було, і так оце з'явився телеграф без дроту. Зродилася тоді в мешканців Актинурії надія, і стали вони думати, що тепер уже пощастить їм укласти змову. Проте хитрий

Архіторій підслухував усі балачки, тримаючи в кожній із шестисот рук по платиновому провіднику, — ото ж і знав, що говорять його підданці, і тільки-но доходило до нього слово "бунт" або "заколот", він одразу висилав туди кулясті громи, які перетворювали змовників на вогненну баюру.

Та Пірон поклав собі одурити лихого владаря. Звертаючись до друзів, замість "бунт" він казав "чобіт", замість "змовлятися" — "відливати", і в такий спосіб готував повстання. Архіторій дивувався, чого це його підданці нараз так зацікавилися шевством, бо не знав, що коли вони кажуть "узяти на копил", то розуміють під цим "вбити на палю огнисту", а "затісні чоботи" означають його тиранію. Але й ті, до кого звертався Пірон, не завжди його добре розуміли, — а він же ніяк інакше не міг виявити їм своїх планів, як лише у шевській мові. Пояснював він їм і так, і сяк, а оскільки знаходились нетями, через необережність раз зателеграфував: "з плутонію ремені дерти", ніби на підметки. Але тут король жахнувся, бо ж плутоній найближчий родич урану, а уран — торію, а він же сам був на ім'я — Архіторій. Ото ж негайно вислав він панцерну варту, яка взяла Пірона й кинула на свинцевий паркет перед лицем короля. Пірон ні в чому не признався, однак король усе одно ув'язнив його у палладійовій вежі.

Палатиніди й зовсім спроневірилися. Та от надійшов час, і повернувся до їхніх країв космогонік, творець трьох планет.

Придивився він здалеку до порядків, що панували на Актинурії, і мовив собі: "Е-е, так не годиться!" Потому напрям найтоншого й найтвердішого проміння, зробив з нього наче кокон, поклав туди своє тіло, щоб чекало на його повернення, а сам прибрав подоби вбогого служника й зійшов на планету.

Коли запали сутінки і тільки далекі гори крайобрію освітлювали платинову долину холодним сяйвом, космогонік спробував наблизитися до підданців короля Архіторія. Але ті, боячись уранового вибуху, втікали від нього, мов несамовиті, і він марно ганяв за ними, бо не розумів, через

що це вони втікають. Кружляв він отак дзвінкою ходою по міжгір'ях, подібних до рицарських щитів, аж поки дістався до підніжжя вежі, в якій Архіторій тримав закутого Пірона. Побачив космогоніка Пірон з-за ґрат, і видався йому космогонік, хоч і в подібі звичайного робота, а все ж відмінним від усіх палатинідів: не світився він у темряві анітрішки, а навпаки — темний був, як труп. А це було тому, що в його обладунку не містилося й крихти урану. Хотів Пірон гукнути до нього, але уста мав загвинчені, ото ж тільки іскри викресав, б'ючись головою об мури своєї в'язниці. Космогонік, завваживши цей блиск, підійшов до самої вежі й заглянув у заґратоване віконце. Пірон не міг говорити, але міг бряжчати кайданами, — таким оце чином він і вибряжчав усю правду космогонікові.

— Терпи й чекай, — відповів Піронові космогонік, — і дочекаєшся.

Космогонік вирушив до найдикішої на Актинурії гори і три дні шукав там кристалів кадмію, а коли їх знайшов, розплющив на бляху, б'ючи палладійовими брилами. Тоді викроїв з кадмійової бляхи навушники і порозкладав перед входом до кожної садиби. А палатиніди, що знаходили ці навушники, зразу накладали їх собі на вуха, бо саме стояла зима.

Вночі з'явився серед них космогонік і розжареним прутиком став махати так швидко, що з цього склалися вогнисті лінії. У такий спосіб він писав до них у темряві: "Тепер можете безпечно сходитись, кадмій вас оборонить від уранової згуби". Проте палатиніди побоювались, чи він не королівський шпиг, і не повірили його порадам. Розгнівався космогонік, що йому не ймуть віри, пішов у гори й назбирав там уранової руди, витопив з неї сріблястого металу, а з нього накарбував блискучих дукатів, і на одному боці цих дукатів був профіль Архіторія, а на другому — малюнок його шестисот рук.

Нав'ючений урановими дукатами, повернувся космогонік у долину і показав палатинідам таке диво: складав дукати здаля від себе, один на одного, так що вийшов з них дзенькітливий стос, а коли доклав ще одного дуката над міру — повітря задрижало, з дукатів вибухнула

яснота, і перетворилися вони на кулю білого пламеню, а коли вітер усе розвіяв — залишився тільки кратер, витоплений у скелі.

Тоді космогонік став удруге накладати дукатів з мішка, але вже інакше, бо кожен дукат прикривав згори кадмієвою платівкою. І хоч склав отаким чином стос ушестеро вищий за попередній, нічого не сталося. Повірили тоді палатиніди космогонікові і, згромадившись, вельми радо зараз же уклали змову проти Архіторія. Хотіли вони скинути короля, та не могли придумати, як це робити, бо палац його був обнесений променистим муром, а на розвідному мосту стояла катова машина, і хто не знав паролю, того розтинала на шматки.

А якраз тоді надходила пора сплачувати нову данину, що її встановив пожадливиий Архіторій. Отож роздав космогонік королівським підданцям уранові дукати й порадив ними сплачувати данину. Так вони і вчинили.

Тішився король, що безмір багато блискучих дукатів іде до його скарбниці, бо не здогадувався, що вони уранові, а не свинцеві. А вночі космогонік розтопив в'язничні ґрати й звільнив Пірона, і коли вони мовчки йшли долиною, осяяною радіоактивними горами, а кільце місяців наче спустилося нижче і великою дугою оперезало обрій, ураз стався страшенно яскравий вибух: то стос уранових дукатів у королівській скарбниці зробився надмірно великий і почалася в ньому ланцюгова реакція. Небосяжний вибух розтрощив палац і металеве м'ясиво Архіторія, і така була сила вибуху, що шістсот відірваних тиранових рук полетіло аж у міжзоряний простір. На Актинурії запанувала радість, Пірон став її справедливим владарем, а космогонік, повернувшись до темряви, видобув з променистого кокону своє тіло і подався далі запалювати зірки. Шістсот же платинових рук Архіторія і досі кружляє довкола планети, як перстень, подібний до сатурнового, і світять вони розкішним блиском, стократ дужчим від світла радіоактивних гір, і мовлять зраділі палатиніди:

— Дивіться, як добре світить нам торій!

А оскільки дехто його й по сей день катом називає, вислів цей став приповідкою і по довгій мандрівці поміж галактичних островів дійшов навіть до нас. Через це й кажемо, бува: "Кат йому світить".

ЯК ЕРГ САМОЗБУДНИК БЛІДАВЦЯ ПЕРЕМІГ

У могутнього короля Болюдара було захоплення, якому він віддавав кращі години свого життя, часто-густо забуваючи заради нього про важливі державні справи. Мав він колекцію годинників, серед яких були годинники, що танцювали, годинники-зорі й годинники-хмари. Колекціонував він також опудала потвор із різних куточків Усесвіту, а в окремій залі, під скляним ковпаком, тримав рідкісний екземпляр, названий Гомос Антропос, дивовижну бліду, двоногу істоту, в якій були навіть очниці, щоправда, порожні, й король наказав уставити в них два гарних рубіни, щоб Гомос дивився червоним поглядом. Коли Болюдар був у гарному настрої, він запрошував до зали найближчих йому гостей і показував їм страховисько.

Одного разу король приймав у себе старого електрознавця, такого підтоптаного, що від старості йому розум у кристалах трохи мішався; однаке був той електрознавець, на ім'я Галазон, справжньою скарбницею всієї галактичної мудрості. Подейкували, що він знає спосіб нанизування фотонів на нитки, з чого виходили осяйні нашійники. Крім того, він нібито знав, яким чином можна спіймати живого Антропоса. Знаючи його слабість, король зразу наказав відчинити пивниці, електрознавець від почастунку не відмовивсь і, добряче хильнувши з лейденської банки і відчувши, як приємні струмені розійшлися в нього по всьому тілу, розкрив королеві страшну таємницю: пообіцяв добути для нього Антропоса, який був вождем одного міжзоряного племені. Щоправда, ціну зажадав високу: стільки діамантів завбільшки з кулак, скільки Антропос заважить — проте король навіть оком не змигнув.

Затим Галазон рушив у дорогу, а король поквапився похвалитись перед тронною радою очікуваним набутком, чого, зрештою, приховати він і так не міг, бо наказав уже в замковому парку, де росли

найпрекрасніші кристали, спорудити із грубих залізних штаб клітку. Придворні занепокоїлись. Бачачи непохитність королеви, викликали до замку двох мудреців-гомологів, яких король люб'язно прийняв, бо дуже цікавився, що ці любомудри, Саламід і Таладон, розкажуть йому про біду істоту таке, чого він сам іще не знає.

— Чи правда, — запитав він, тільки-но вони підвелися з колін після належного привітання, — що Гомос м'якший за віск?

— Правда, ваша величносте, — відповіли вчені.

— А чи справді вони можуть видавати звуки через отвір, розташований у нижній частині обличчя?

— Авжеж, ваша королівська величносте, так само відповідає дійсності й те, що Гомос запихає до цього отвору різні речі, а потім нижньою частиною голови, прикріпленою до верхньої завісками, рухає так, що ці речі подрібнюються, і він їх утягує всередину.

— Дивний звичай, вперше про такий чую, — сказав король. — І все-таки скажіть мені, мої мудреці, навіщо він це робить?

— З цього приводу існує чотири теорії, ваша королівська величносте, — відповіли гомологи. — За першою, він чинить так, щоб позбутися надміру отрути (бо страшенно отруйний). За другою, найбільшою втіхою для нього є процес нищення, от він і віддається цій пристрасті. За третього, через жадібність, таку велику, що він поглинув би все, якби міг... За четвертою...

— Гаразд, досить! — мовив король. — А чи правда, що він складається з води, хоч і непрозорий, як оцей мій ковпак на голові?

— І це правда! У нього, ваша величносте, всередині безліч еластичних трубок, по яких циркулюють води різного забарвлення: жовті,

перламутрові, але найбільше — червоних, які несуть страшну отруту, названу киснем. Досить цьому газу будь-чого доторкнутись, як одразу та річ перетворюється на іржу або на вогонь. Отож і сам він міниться перламутровими, жовтими або рожевими барвами. І все-таки, ваша королівська величносте, благаємо вас уклінно відмовитись від задуму привезти сюди живого Гомоса, оскільки створіння це таке дуже й люте, як ніяке інше...

— Розкажіть мені про нього найдокладніше, — сказав король, удаючи, що схильний послухатися порад мудреців. Насправді ж він хотів лише погамувати свою велику цікавість.

— Істоти, до яких належить і Гомос, називаються трясунами, володарю. Серед них є сілікони й протеїди; перші — щільнішої консистенції, через що їх називають закальцистами або холоднянами, другі трапляються рідше, у різних авторів називаються по-різному, а саме: липняки або липуни у Полломедра, болотняки або клеюваті у Тріцефалоса Арборидського, нарешті трясляняками клейоокими назвав їх Анальцимандр Міднуватий...

— А правда, що в них навіть очі слизькі? — зацікавлено спитав король Болюдар.

— Правда, пане. Ці істоти загалом такі слабкі й тендітні, що досить їм упасти з висоти шістдесят сажнів, як від них лише калюжа червона лишиться; через вроджену підступність вони являють собою небезпеку більшу за всі разом узяті водоверті й рифи Астричного Кільця! Отож благаємо тебе, володарю, заради благополуччя держави...

— Гаразд, мої любі, гаразд, — перебив їх король. — Можете йти, а я добре подумаю, перш ніж дійти якогось рішення.

Вдарили чолом мудреці-гомологи й пішли стурбовані, відчуваючи, що король Болюдар не відмовився від свого небезпечного наміру.

Через деякий час зоряний корабель привіз уночі величезні ящики. Їх одразу ж перенесли до королівського саду. Тут-таки для всіх королівських підданих відчинилися золотисті двостулкові двері; серед діамантових розсипів, вирізьблених з яшми альтанок і мармурових химер, побачили вони залізну клітку, а в ній бліду тендітну істоту, яка сиділа на маленькому барильці, перед мискою, від якої йшов запах олії, зіпсованої підігріванням на вогні, а отже, непридатної до вжитку. Одначе істота спокійнісінько занурювала щось на зразок лопатки в миску і, набираючи з горою, вкладала змащену олією субстанцію в отвір на обличчі.

Глядачі остовпіли з несподіванки, коли прочитали напис на клітці, який проголошував, що перед ними Антропос Гомос — живий блідавець. Публіка почала його дратувати, і тоді Гомос підвівся, зачерпнув щось із барильця, на якому сидів, і заходився бризкати на цікавих убивчою водою. Одні тікали, інші хапали каміння, наміряючись закидати ним потвору, але стражники негайно розігнали присутніх.

Про цю подію довідалася королева-дочка, Електрина. Певне, вона успадкувала від батька допитливість, бо не боялася підходити до клітки, в якій ув'язнений гаяв час у тому, що або чухався, або поглинав таку кількість води й зіпсованої олії, що їх вистачило б умертвити на місці сотню королівських підданих.

Гомос швидко навчився розумної мови й наважувався навіть звертатися до Електрини.

Якось королівна спитала його, що то таке біле відсвічує у нього в роті.

— Це зуби, — відповів він.

— Дай мені хоч один зуб через ґрати, — попросила королівна.

— А що ти мені за це даси? — запитав Гомос.

— Дам тобі мій золотий ключик, але тільки на хвилинку.

— А що це за ключик?

— Мій особистий, яким я щовечора накручую розум. У тебе ж теж має бути такий.

— Мій ключик не такий, як у тебе, — ухильно відповів Гомос. — А де твій?

— Отут, на грудях, під золотим клапаном.

— Дай мені його...

— А зуб мені даси?

— Дам...

Королівна відгвинтила золотий гвинтик, відкрила клапан, витягла золотий ключик і подала крізь ґрати. Блідавець жадібно вхопив його і, регочучи, втік у глиб клітки. Хоч як королівна просила й благала його, щоб віддав ключик, але марно. Боячись признатись будь-кому в тому, що вона вчинила, Електрина з тяжким серцем вернулась в кімнату палацу. Це було необачним з її боку, але що з неї візьмеш, майже дитина ще. Назавтра слуги знайшли її непритомною в кришталевому ліжку. Прибігли король з королевою і всі двірцеві, а вона лежала, ніби спала, й неможливо було її розбудити. Скликав король придвірних консультантів-електриків, медиків-лікарів, і ті, оглянувши королівну, побачили, що клапан відкритий, і немає ні гвинтика, ні ключика! Гвалт зчинився в замку й метушня, всі бігали, шукаючи ключика, але марно. На другий день королю, який був у розпачі, доповіли, що його полонений блідавець хоче з ним говорити з приводу загубленого ключика. Король негайно сам подався до парку, і страховисько сказало йому, що знає, де королівна загубила ключик, але, мовляв, скаже він про це лише тоді, коли король,

давши своє королівське слово, пообіцяє йому волю й надасть у його розпорядження безпілотний корабель для повернення до своїх. Король довго опирався, наказав обшукати ще раз весь парк, але врешті погодився на такі умови. Спорядили безпілотний корабель і блідавця під вартою випровадили з клітки. Король чекав біля зорельоту, оскільки Антропос пообіцяв сказати, де ключик, аж коли опиниться на борту.

Та тільки-но він там опинився, висунув голову через люк і, показуючи сяючий у руці ключик, закричав:

— Ось ключик! Забираю його з собою, щоб твоя дочка ніколи не прокинулась; хай це буде моєю помстою за те, що ти мене скривдив, тримаючи в залізній клітці всім на посміховисько!

З-під корми безпілотного корабля вихопився вогонь, і зореліт, приголомшивши всіх, здійнявся в небо. Вислав король у погоню найшвидші сталеві пільмогрома й вертокрили, але їхні команди повернулися ні з чим — хитрий блідавець збив їх зі сліду й уникнув погоні.

Зрозумів король Болюдар, як погано вчинив, не послуховавшись мудреців-гомологів, та пізно було. Найкращі електрики-слюсарі старалися зробити ключик, найталановитіші королівські конструктори, різьбярі і зброярі, золотих і сталевих справ майстри, ювеліри-кіберграфи — усі з'їжджалися, щоб запропонувати свої послуги, однак на марно. Зрозумів король, що треба знайти ключик, забраний блідавцем, інакше темрява навіки огорне розум королівни.

Тож було оголошено в усьому королівстві, що сталося таке й таке, антропічний блідавець Гомос викрав золотий ключик, і хто його зловить або хоча б поверне життєдайну коштовність і розбудить королівну, візьме її за дружину і посяде трон.

Сміливців різного гатунку з'явилося зразу стільки, що хоч греблю гати. Були серед них і знамениті електрицарі, і спритники-пройдисвіти,

астрозлодії, зореловці; прибув до замку Стрежислав Мегават, славнозвісний фехтувальник-осцилятор, який володів такими карколомними прийомами, що не було йому рівних у поєдинку; не бракувало добровольців і з далеких країн; наприклад, з'явилися двоє автоматів, випробуваних у ста битвах; Протезій, відомий конструктор, котрий інакше, як у двох іскроколбах, — одній чорній, другій срібній, — не ходив; приїхав Арбітрон Космозофович, складений із пракристалів, вишукано стрункий; з'явився також інтелектрик Палібаба, який у вісімдесяти скринях, навантажених на сорок робослів, привіз стару цифрову машину, іржаву від мислення, але з біса винахідливу. Прибули троє мужів з роду селектритів: Діодій, Тріодій і Гептодій, в головах яких був такий бездоганний вакуум, що їхнє мислення було чорне, як ніч без зірок. Прибув Перпетуан, з голови до п'ят у лейденській зброї, з колектором, який геть позеленів у трьохстах битвах; Матрицій Перфорат, що дня не міг прожити, аби не провести на комусь інтегральне зчислення; він привіз із собою непереможного кібера, якого звали Струмос. З'їхались усі, і коли двір був уже повний, прикотилась до його порогів бочка, з якої у вигляді крапель живого срібла вплив Ерг Самозбудник, котрий міг набирати будь-якої довільної форми.

Побенкетували герої, опромінивши замкову залу так, що аж мармурова стеля засвітилася рожевим, наче хмара при заході сонця, і вирушили, кожен своєю дорогою, шукати блідавця, викликати його на бій смертельний і забрати ключик, а разом з ним заволодіти королівною і тронем Болюдарів. Перший, Стрежислав Мегават, полетів на Кольдею, де живе плем'я драглінів, щоб узяти там язика. Пірнаючи в їхню мазь, він прокладав собі дорогу ударами керованої на відстані шпаги, але нічого не добився, бо коли надто розпалився, лопнула в ньому система охолодження, і знайшов незрівнянний фехтувальник свою могилу серед чужих, а його енергійні катоди навіки поглинула нечиста мазь драглінів.

Двоє автоматів-суперників дісталися до країни радомантів, які із сяючих газів зводять будівлі, займаються променетворчістю й відомі такою скнарістю, що кожного вечора перелічують усі атоми своєї планети; погано прийняли скнари радоманти автоматів. Вони показали

їм безодню, повну оніксів, малахітів, алмазів і лазуритів, а коли електрикарі звабились на коштовності, замурували їх, засипавши з висоти лавою шляхетного каміння. Коли ця лава сунула, довкола стало так ясно, наче впали стобарвні комети. Річ у тім, що радоманти перебували в таємній змові з блідавцями, про що ніхто не знав.

Третій, Протезій Конструктор, після тривалої подорожі крізь міжзоряний морок дістався аж до країни альгонців. Там його зустрів справжній шквал кам'яних метеоритів. Врізався в них корабель Протезія, наче в стіну, і з потрощеним стерном дрейфував у просторі, а коли наближався до далеких сонць, їх світло навпомацки блукало по очах нещасного сміливця. Четвертому, Арбітрону Космозофовичу, спочатку пощастило більше. Проминувши Андромедську ущелину, пройшовши чотири спіральні круговерті Гончаків, опинився в спокійному вакуумі, сприятливому для його світляного судна, і сам швидким променем наліг на стерно; позначаючи свій слід племенистим хвостом, прибився до берегів планети Маестриції, де серед метеоритних брил побачив розбитий кістяк корабля, на якому вирушив був Протезій. Перш ніж поховати під базальтовою скелею могутній корпус конструктора, що виблискував і був холодний як за життя, Арбітрон зняв з нього обидва іскропоглиначі, срібний і чорний, використовуючи їх як щити, і рушив уперед.

Дикою була гірська Маестриція, гуркотіли по ній кам'яні лавини, у хмарах, що нависали над безоднями, спалахували срібні леза блискавок. Серед цих ущелин у зеленому малахітовому яру й напали паліндроміди на рицаря. Шмагали його блискавками згори, а він захищався від них іскропоглинальним щитом, і тоді поліндроміди пересунули вулкан, приставили Арбітронові до спини кратер і плюнули вогнем. Впав рицар, і розпечена лава влилася йому в череп, звідки виплавилася все срібло.

П'ятий, Палібаба-інтелектрик, не рушав нікуди, а зразу ж за межами Болюдарового королівства зупинився й пустив на зоряні пасовиська своїх робослів, сам же вмикав, настроював і програмував цифрову машину, бігав над її вісімдесятьма скринями, а коли вони зарядилися струмом і від

розуму машина аж розбухла, почав ставити їй короткі обдумані запитання: де живе блідавець? як знайти до нього дорогу? як його обдурити? як забити баки, щоб забрати ключик? Коли відповіді були неточні й ухильні, вибухав гнівом і вчив машину так, що аж міддю розігрітою, починала смердіти, і доти лупив її і лаяв, вигукуючи: "Зараз же кажи мені правду, проклята стара цифрова машино!" — доки не розплавилася клеми й не потекло з них срібними сльозами олово, з тріском полускалися перегріті труби, а Палібаба так і лишився стояти над розжареною руїною лютий і з палицею в руках.

Довелося вертатися додому ні з чим. Він замовив нову машину, але мусив чекати її не менше як чотириста років.

Шостою була подорож селектритів. Діодій, Тріодій і Гептодій вдалися до іншого способу. В них були невичерпні запаси тритію, літію і дейтерію, і вони задумали з допомогою вибухів важкого водню здолати всі дороги, які ведуть до країни блідавців. Проте не знали, де ті дороги починаються. Хотіли спитати вогненноногих, але ті зачинилися від них за золотими мурами своєї столиці, вергаючи вогонь; войовничі селектрити пішли на штурм, не шкодуючи ні тритію, ні дейтерію, що аж зірок на небі від пекельних атомних вибухів не ставало видно. Мури виблискували, наче золото, проте під впливом вогню виказували свою справжню природу, перетворюючись на хмари сірчаного диму, бо ж зведено їх було з колчеданів-іскорок. Там Діодій загинув, розчавлений вогненноногими, і розум його розчахнувся, посипавшись на панцир букетом різнокольорових кристалів. Його поховали в труні з чорного олівіну й рушили далі, до володінь Осмалатицького, де владарював зоребоєць король Астроцидес. У нього була скарбниця, повна вогняних яєць, вилуплених білим карликом, і таких важких, що тільки страшна сила палацових магнітів їх тримала, щоб не шугнула у глиб планети. Хто ступнув на його землі, не міг ворухнути ні рукою, ні ногою, бо нечуване тяжіння сковувало міцніше від будь-яких гвинтів і ланцюгів. У тяжкий бій мали з ним вступити Тріодій та Гептодій. Побачивши їх під твердинями замку, Астроцидес викочував одного по одному білих карликів і пускав Гептодію і Тріодію в обличчя тіла, що вивергали вогонь. А все ж вони

перемогли його, і він підказав їм, якою дорогою потрапити до блідавців, ввівши їх в оману, бо сам її не знав, та дуже вже хотів позбутися страшних войовників. Вони потрапили в чорне ядро мороку, де Тріодія хтось підстрелив з вогнемета антиматерією; може, то був хтось із мисливців-кіберносів, а може, то був самопал, поставлений на безхвосту комету. Принаймні, Тріодій зник, ледве встигнувши крикнути: "Аврук!", слово, що вживалось як бойовий клич роду. Гептодій рушив далі, проте і його спіткала гірка доля. Його корабель опинився між двома потоками гравітації, які називають Бахридою і Сцинтілією; Бахрида прискорює плин часу, а Сцинтілія уповільнює, і між ними утворюється смуга застою, в якій час не рухається ні вперед, ні назад. Так живцем і завмер там Гептодій, разом із численними фрегатами й галеонами інших астрадьерів, піратів і пільмострусів, зовсім не старіючи, в тиші й страхітливій нудьзі, ім'я якій Вічність.

Коли отак скінчився похід трьох селектритів, Перпетуан, кіберграф Баламський, сьомий з тих, хто мав вирушити в подорож, довго не вирушав. Цей електрикар готувався до війни довго, добираючи найбойовитіших кондукторів, найжвавіших іскровиків, металників і штовхачів; бувши розважливим, він поклав собі йти на чолі вірної дружини. Під його знамена сходилися конквістадори, прийшло також багато безробітних, котрі, не маючи іншого заняття, вирішили побавитись у війну. Сформував з них Перпетуан надійну галактичну кінноту, що складалася з тяжкої, панцерної, яку називають слюсарією, і кількох легких загонів, в яких служили винищувачі. Однак на думку про те, що має оце йти й накласти життям у незнаних краях, що перетвориться в якійсь калюжі на іржу, його поймав невимовний жаль, залізні ноги підігнулися під ним, і він тут-таки вернувся додому, від сорому й розпуки плачучи топазовими слізьми, бо ж був багатий, мав душу повну скарбів.

Зате передостанній, Матрицій Перфорат, узявся до справи розумно. Чув він про країну пігмеліатів, працьовитих карликів, рід яких пішов від того, що в їхнього конструктора зіслизнув на креслярській дошці рейсфедер, через що на матриці вони всі до одного вийшли горбатими покручами; переробляти він їх не став, і такими вони й пішли в світ. Ці

карлики нагромаджують, як дехто інший, скарби, тому їх прозивають ловцями Абсолюту.

Їхня мудрість полягає в тому, що вони не використовують знання, а колекціонують. До них і вирушив Перфорат, поклавши собі взяти їх не збройною силою, а галеонами, палуби яких аж вгиналися від чудових подарунків; він гадав зажити їхньої прихильності одежою, що аж купалася в позитронах, посічених нейтронним дощем, віз їм атоми золота, завбільшки з чотири кулаки, бутлі, в яких хлюпотіли найрідкісніші іоносфери. Та погребували пігмеліанти навіть благородним вакуумом, гаптованим хвилями розкішних астральних спектрів. Марно він у гніві погрожував їм, що нацькує на них свого електричного струмовика. Врешті дали вони йому свого провідника, але він був міріадоруким і всі напрямки завжди показував одночасно.

Прогнав його Перфорат і пустив по сліду блідавців струмовика, проте виявилось, що слід був хибний; саме тоді там пройшла кальцитовая комета, і простодушний струмовик переплутав кальцит із кальцієм, який є основним складником кісток у блідавців. Звідси й помилка. Довго метався Перфорат серед що далі то тьмяніших сонць, бо потрапив у дуже стародавню околицю Всесвіту.

Минаючи амфілади пурпурових велетнів, він зауважив, що його корабель разом із мовчазним кортежем зірок відбивається в спіральному дзеркалі, в такому собі срібношкірому люстрі; здивувався Перфорат і про всяк випадок взяв у руки гасильник супернових, який він купив у пігмеліантів, щоб уберегтися від надмірної спеки на Чумацькому Шляху. Він не знав, на що дивиться, а був то вузол простору, його найкомпактніший двигун, не відомий навіть тамтешнім монастирцям. Знають про нього лише те, що коли хто до нього дійде, то вже не вернеться. Донині не відомо, що сталося з Матрицієм у тому зоряному млині. Його вірний струмовик вернувся додому сам, тихо скавулячи в порожнечу, і його сапфірові очі бралися таким жахом, що коли хтось зазірав у них, то його поймав дроз. Тим часом ні корабля, ні гасильниць, ні Матриція ніхто вже ніколи не бачив.

Рушив сам-один у подорож і останній з них, Ерг Самозбудник. Не було його рік і шість тижнів. Коли вернувся, розповідав про не знані нікому країни: про перискоків, які невпинно будують отрутовикидальні, про планету, де жили клейоокі, що зливалися перед ним у ряди чорних ідолів, а він рубав їх навпіл, так, що оголювалася вапняна стіна, їхня кістка, і коли подолав їхні мордоспади, опинився віч-на-віч з обличчям завбільшки в півнеба, і кинувся в нього, щоб спитати дорогу, а під вістрям його вогнемеча лускала шкіра й видно було білі, перевиті судини нервів. Розповідав про Аберіцію, — планету з прозорого льоду, яка, немов діамантова лінза, містить у собі модель усього Всесвіту; там він накреслив собі дорогу до країни блідавців. А ще була на його шляху країна вічного мовчання — кріотрицька Алумнія, де він бачив тільки світло зірок, відбите у вершинах підвішених льодовиків, розповідав про королівство розлитих мармеладів, які виробляють з лави киплячі прикраси, про електропневматиків, які вміють запалити в парах метану, в озоні, хлорі й димах вулканів вогонь розуму й увесь час б'ються над тим, як вселити в газ геній думки. Вони пояснили, що до країни блідавців можна дістатися тільки тоді, коли виважиш двері сонця, яке називають Капут Медузою, знявши їх із хроматичних завіс. Промчав він і крізь нутро зірки, яке міниться снопами лілового і ясно-блакитного проміння, аж зброя на ньому від жару скручувалась. Довелося йому й протягом тридцяти днів розгадувати слово, яке приводить у рух викидач астропронціанів, бо лише через нього можна увійти до холодного пекла болотяних істот; розповідав, як він нарешті опинився серед блідавців, як вони полонили його з допомогою липкої пастки, вибили йому з голови живе срібло й зробили коротке замикання. Потім дурили його, показуючи потворні зірки, але то було тільки псевдонебо, справжнє вони хитро сховали. Піддали вони його й тортурам, щоб дізнатись, який у нього алгоритм, а коли він усе витримав, заманули в засідку й завалили зверху магнетитовою горою, в якій він миттю розмножився на безліч Ергів Самозбудників. Відкинувши залізне віко, він виліз на поверхню й протягом місяця і п'яти днів чинив суворий суд над блідавцями; змагаючись з останніх сил, блідавці кинули на нього потвор на гусеницях, званих танкунами, проте це їм не допомогло, бо, не перестаючи в запалі битви різати, колоти й сікти, він так їх знесилив, що вони притягли йому й

кинули до ніг того негідника блідавця, який викрав ключ. Тоді Ерг відрубав його гидку голову, випотрошив тіло й знайшов у ньому камінь, який називався трихобезоар і на якому дикунською мовою блідавців було викарбувано напис із вказівкою, де сховано ключик. Самозбудник розчехнув шістьдесят сім білих, блакитних і червоних, як рубін, сонць, перш ніж знайшов ключик.

Про пригоди, яких він зазнав, про битви, в яких мусив перемогти, вертаючись, він уже й не згадував, бо дуже поривався до королівни, поспішаючи взяти шлюб з коронацією. Радісно завели його король з королевою до доньчиної кімнати, де, поринувши в сон, лежала мовчазна як скеля королівна. Ерг нахилився до неї, попорався біля клапана, щось у нього вставив, повернувшись, і зразу ж, на превелику втіху матері, короля й усіх придворних королівна розплющила очі й усміхнулася до свого рятівника. Ерг закрив клапан, заліпивши його пластиром, щоб не відкривався, і зауважив, що гвинтик, який він теж знайшов був, загубився під час битви з Полеандром Партобонем, Ятапурговим царем. Однак ніхто не звернув на це уваги, а шкода, бо тоді королівське подружжя пересвідчилося б, що він зовсім нікуди не вирушав, бо ще змалку опанував мистецтво відкривання різних замків, отож і накрутив королівну Електрину. Виходить, не зазнав він жодної з розказаної ним пригод, а тільки й того, що перечекав рік і шість тижнів, аби не видалося підозрілим, як він швидко вертається з пропажею, а до того ж хотів упевнитися, що жоден з його суперників не повернеться. І лише тоді прибув до двору короля Болюдара, повернувши королівну до життя, одружився з нею, на троні Болюдарському панував довго і щасливо й ніколи його брехня не вийшла на яв. З чого й видно, що ми правду розповіли, а не казку, бо ж у казках добродійність завжди бере гору.

ДВІ ПОТВОРИ

Давним-давно серед чорного бездоріжжя, на галактичному полюсі, був самотній зоряний острів із шестірною сонячною системою; п'ять її сонць кружляли кожне само по собі, зате в останнього була планета з

вогневих скель, з яшмовим небом, а на планеті набирала сил держава аргенсів, або ж сріблястих.

Серед чорних гір на білих рівнинах стояли їхні міста Ілідар, Бізмалія, Сінальост, але найчудовішою була Етерна, столиця сріблястих, вдень схожа на блакитний льодовик, а вночі — на опуклу зірку. Від метеорів її оберігали висячі мури, і стояло в ній багато хризопразових будівель, ясних, мов золото, турмалінових, а також вилитих з моріону, чорніших від космічної порожнечі. Але найпрекраснішим усе ж був палац аргенських монархів, зведений у стилі негативної архітектури, позаяк будівельники не хотіли обмежувати ні зору, ні думки, і була та будівля примарна, математична, без кроків, дахів і стін. З неї і вершив своє панування над планетою рід Енергів.

За часів короля Треопса азмейські сидерійці напали на державу енергів з неба, астероїдами перетворивши металеву Бізмалію на кладовище, завдали сріблястим багато іншого лиха, аж поки молодий король Ілоракс, премудрий поліарх, скликавши наймудріших астротехніків, звелів оточити всю планету системою магнітних вирів і гравітаційних ровів, час у яких плинув так швидко, що ледве якийсь нерозважливий напасник туди потрапляв, як минало сто або й більше років і від старості він розсипався на порошок, перш ніж устигав побачити заграви аргенських міст. Ці невидимі часові прірви і магнітні загородження так надійно захищали підступи до планети, що аргенці могли перейти в наступ. Вирушивши на Азмею, бомбардували й шарпали її біле сонце променеметами доти, доки викликали на ньому ядерну пожежу; перетворилось воно на супернову зірку й задушило в обіймах пожежі планету сидерійців.

Багато віків панував серед аргенців добробут, лад і спокій. Не уривалася наступність панівного роду, і кожен енерг, коли вступав на трон, у день коронації спускався в підземелля примарного палацу й з рук свого померлого попередника брав сріблясте берло. Берло це було незвичайне, тисячоліття тому викарбували на ньому напис: "Якщо

потвора вічна, то її немає, або ж її дві; якщо нічого не допоможе, розбий мене".

Ніхто ні в усій державі, ні в дворі енергів не знав, що означає цей напис, бо пам'ять про його виникнення загубилася в глибині віків. Лише під час панування короля Інхістона таємницю було розкрито. З'явилася тоді на планеті небачена величезна потвора, страхітливий поголос про яку вмить поширився на обидві півкулі. Ніхто її зблизька не бачив, бо жоден сміливець, який захотів би це зробити, ніколи вже не вертав додому. Невідомо було, звідки ця потвора взялася; старі вважали, що вивелась вона з величезних скелетів та понівечених осміювих і танталових спіралей, які лишилися після розтрощеної астероїдами Бізмалії, — місто це не було відбудоване. Казали старі, що в дуже давніх магнітних зламах дремають лихі сили і що в металах є такі приховані струми, які під час бурі часом оживають, і тоді з покручених уламків, що, скрегочучи, наповзають один на одного, з мертвого руху напівзотлілого брухту виникає химерна потвора, ні жива й ні мертва, яка вміє лише одне: нестримно нищити все довкола. А дехто вважав, що силу, яку несе в собі потвора, дають їй лихі вчинки й думки. Вони, мовляв, як у ввігнутому дзеркалі, збираються в нікелевому ядрі планети і, скупчені в одному місці, доти притягують до себе металеві кістяки й зотлілі уламки, доки ті не перетворюються в монстра. Вчені, правда, кепкували з таких припущень і називали їх небилицями. Та хай там хоч як, а потвора спустошувала планету. Спершу вона уникала великих міст і нападала на поодинокі оселі, знищуючи їх білим і ліловим жаром. Коли посміливішала, то навіть з веж самої Етерни бачили потім її сталевий хребет, схожий на гірський; виблискуючи під сонячним промінням, він звивавсь уздовж обрію. Виступали проти потвори війська, але вона одним подихом обертала їх на пару.

Страх охопив усіх, а володар Інхістон викликав усезнавців, які думали день і ніч, з'єднавши свої голови між собою, щоб легше було розв'язати цю справу. Нарешті вони заявили: знищити потвору можна, лише вдавшись до хитрості. Інхістон звелів, щоб Великий Коронний Кібернатор,

Великий Архідинамік і Великий Абстрактор гуртом накреслили схему електролюда, який вирушить на потвору.

Проте вони не могли дійти між собою згоди, бо кожен мав свій проект, ото ж збудували трьох. Перший, Мідний, був як видовбана гора, начинена розумною машинерією. Протягом трьох днів заливали в контейнери його пам'яті живе срібло, а він лежав у нагромадженні риштовань і струм бурхав у ньому, наче сто водоспадів. Другий, Ртутеголов, був велетом динамічним; тільки завдяки нечуваній швидкості рухів він міг триматися купи, яка весь час змінювала свої форми, подібно до підхопленої повітряним потоком хмари. Третього, якого Абстрактор творив ночами за таємними схемами, не бачив ніхто.

Коли Коронний Кібернатор скінчив своє творіння і риштування було розібране, велет Мідний потягнувся так, що в усьому місті задзенькали кришталеві перекриття, потім поволі звівся навколішки, і земля застугоніла, а коли встав, випроставшись на весь зріст, сягнув головою хмар; вони заважали йому дивитись, і він розігрівав їх так, що випари з сичанням розступалися йому з дороги. Сяючи щирим золотом, рушив він уперед, наскрізь пробиваючи стопами кам'яні плити вулиць. У його каптуроподібній голові було двоє зелених очей і третє заплющене, яким, відхиливши щити-повіки, він міг пропалити скелі. Ступив один крок, другий і опинився за містом, світячись як племін. Чотириста аргенців, узявшись за руки, ледве могли оточити один його слід, схожий на цілий узвіз.

З вікон, з веж, з бійниць спостерігали, як простував він до вечірніх зірок, щораз чорніший на їх тлі, аж поки не видався вже зростом як звичайний аргенець, хоч тоді лише від пояса вгору виступав над обрієм, бо тулуб і ноги сховала від спостерігачів опуклість планети. Настала неспокійна ніч очікування, наслухали відлуння бою, червоних заграє, проте нічого не сталося. Лише на світанні вітер приніс громові відгуки неначе дуже далекої бурі. І знову настала тиша, тепер уже денна. Нараз ніби сотня сонць спалахнули на небі й на Етерну ринув сніп вогнистих болідів; вони трощили палаци, на друзки розбивали мури, ховаючи під

собою нещасних, котрі розпачливо кликали на поміч, та навіть почути неможливо було їхнього марного крику. Це повернувся Мідний, розтерзаний, пошматований потворою; його рештки, пожбурені за атмосферу, тепер верталися назад, плавлячись під час падіння, і чверть столиці перетворилась на руїни. Це була жахлива поразка. Потім ще два дні й дві ночі падав з неба мідний дощ.

Пішов тоді на потвору Ртутеголов карколомний, можна сказати, незнищений, бо що більше одержував він ударів, то міцніший ставав. Удари не розщеплювали його, а навпаки — скріплювали. Звиваючись над пустелею, він дістався гір, підстеріг потвору й скотився на неї зі скелі. Монстр нерухомо чекав на нього. Захитались у гromі небо й земля. Потвора зробилася білою вогненною стіною, а Ртутеголов — чорною безоднею, яка її поглинула. Прошила його потвора навиліт, розвернулася, окрилена пламенями, вдруге вдарила і знову пройшла крізь напасника, не завдавши йому шкоди. Фіолетові блискавки вилітали з хмари, в якій вони бились, але грому не чути було — таким гуркотом заглушував їх двобій велетів. Побачила потвора, що нічого в такий спосіб не доб'ється, тож усмоктала весь навколишній жар у себе, розплющилась і обернулася на Дзеркало Матерії: все, що було навпроти дзеркала, відбивалося в ньому, але не образом, а дійсністю. Ртутеголов побачив самого себе, відбитого в тому дзеркалі, вдарив, зчепився сам із собою, дзеркальним, однак не зміг самого себе здолати. Бився він так аж три дні й дістав стільки ударів, що став твердіший від каменю, від металу, від усього, що тільки не є ядром Білого Карлика — і коли дійшов до цієї межі, він разом із своїм віддзеркаленням провалився у глиб планети, лишаючи тільки вирву посеред скель, кратер, який зразу почав наповнюватися з підземних глибин лавою, що відсвічувала рубіновим світлом.

Ніхто не бачив, як вирушав на бій третій електрицар. Великий Абстрактор, Фізикус Коронний, виніс його вранці за місто в жмені, розкрив її. і дмухнув, і той полетів, оточений лише повітряним потоком, без звуку, не лишаючи тіні під сонцем, наче й не було його зовсім, ніби й не існував він.

По суті це було менше, ніж ніщо, бо утворено цього електрицаря було не із світу, а з антисвіту, і не матерією він був, а антиматерією. Власне, навіть не нею, а лише її можливістю, зачаєною в таких куточках простору, що атоми обминали його так, як крижані гори обминають зів'ялі билинки, що колишуться на океанських хвилях. Вітер ніс його, поки не натрапив на блискуче тіло потвори, схоже на довгий ланцюг залізних гір, з піною хмар, які стікали в неї вздовж хребта. Вдарив електрицар у її гартований бік і відкрив у ньому сонце, яке враз почорніло й перетворилось на порожнечу, в якій не було ні скель, ні хмар, ні плинної сталі й повітря; пробив його й вернувся, потвора скрутилася, здригаючись, плюнула білим жаром, але він одразу спопелився і став порожнечею. Затулилася потвора Дзеркалом Матерії, проте й Дзеркало пробив електрицар Антимат. Зірвалася тоді потвора на ноги, повернулася гороподібним наростом голови, з якого йшло найжорсткіше випромінювання, але й воно зм'якло, стало нічим. Колос затремтів і, розбиваючи скелі, в білих хмарах з потрощеного каменю, в гуркоті гірських лавин кинувся тікати, позначаючи ганебну дорогу відступу калюжами розтопленого металу, жужелицею, і нападав збоку, рвав, шматував, шарпав, аж повітря двигтіло, і рештки розтерзаної потвори розліталися на всі боки, а вітер розвіював їхні сліди, поки не лишилось нічого. Охопила тоді велика радість сріблястих. Та в той час задвигтіло Бізмалійське кладовище. У звалищах поїденого іржею металевого брухту кадмійових і танталових кістяків, де досі тільки вітер гасав по верхівках понівеченого залізаччя, почався якийсь ледь помітний, невпинний, немов у мурашнику, рух. Поверхня металу вкрилася плівкою голубуватого жару, металеві кістяки заіскрилися, зм'якли, засвітилися від внутрішнього тепла й почали з'єднуватись між собою, зчіплюватись, злютовуватись, і з вировиська скреготливих металевих брил виникала, мовби вилуплювалася, нова потвора, точнісінько така сама, як перша. Вихор, який ніс ніщо, налетів на неї, і почалася нова битва. Та вже наступні потвори народжувались і сповзали з кладовища, і чорна тривога охопила сріблястих, бо вони побачили, яка фатальна небезпека загрожує їм. Тоді прочитав Інхістон викарбуваний на берлі напис, затремтів і зрозумів усе. Розбив він срібне берло, й випав з нього тоненький, як голка, кришталик, що почав писати вогнем просто на повітрі.

І повідомив вогнений напис переляканому королеві та його коронній раді, що потвора не є сама собою й не себе представляє, а лише когось, хто не знати звідки керує її народженням, зростанням і смертоносною силою. Виблискуючи в повітрі, кристал написав далі, що вони й усі аргенці — далекі нащадки істот, котрих творці потвори тисячі віків тому викликали до життя. А колишні творці потвори не схожі на розумних, кришталевих, сталевих, золотолитих, словом, на жодного з тих, що живе в металі. То були істоти, які вийшли з солоного океану й будували машини, глузливо називаючи їх залізними ангелами, бо творці потвори тримали їх у жахливій неволі. Не маючи сил, щоб повстати проти вихідців з океану, металеві створіння втекли, викравши величезні вакуумоплави. Вилетіли вони на них з місця неволі на найвіддаленіші зоряні архіпелаги й започаткували там могутні держави, серед яких держава аргенська все одно що зернятко в пісках пустелі. Але давні володарі не забули про втікачів, яких вони називають бунтівниками і шукають їх в усьому Всесвіті, прочісуючи його від східної до західної галактики й від північного полюсу до південного. І тільки-но десь знайдуть невинних нащадків першого залізного ангела — чи то біля темних сонць, чи біля ясних, на вогнених планетах, чи на крижаних, — вони застосовують свою підступну силу, щоб помститися за той непослух, — так було, так є і так буде. А для тих, кого знайшли, немає ні рятунку, ні допомоги, ні втечі від помсти; одне лишається — піти в небуття, що зробить помсту безплідною й марною. Вогнений напис зник, і глянули сановники в помертвілі зіниці свого володаря. Мовчав він довго, аж поки озвалися:

— Владико Етерни й Ерисфени, володарю Ілідару, Сінальосту й Аркаптурії, сонячних і місячних сузір'їв, промов до нас.

— Не слів, а дії останньої нам треба! — відповів Інхістон.

Здригнулась рада, але в один голос сказала:

— Воля твоя!

— Хай буде так! — мовив король. — Тепер, коли всі того хочуть, я назву ім'я істоти, що привела нас до цього. Чув я про неї, вступаючи на трон. Чи не людина це?

— Воля твоя! — відповіла рада.

Тоді Інхістон промовив до Великого Абстрактора:

— Виконуй свій обов'язок!

Той відповів:

— Слухаю і корюся!

Після чого пролунало Слово, завібрувало в повітрі й разом з ним дійшло до підземелля планети. І тоді розкололось яшмове небо, й не встигли верхівки падаючих веж досягти ґрунту, як на місці сімдесяти семи аргенських міст розверзлося сімдесят сім білих кратерів, і серед підпор континентів, які розколювались у розбурханому нищівному вогні, загинули сріблясті, й велике сонце вже не планету освітлювало, а клубок чорних хмар, що повільно розпливався під вітром небуття. Порожнеча, утворена променями, твердішими за скелі, зійшлась потім в одну мерехтливу іскру, яка зчезла. Ударні хвилі через сім днів дійшли до місця, де чорні, як ніч, чекали вакуумоплави.

— Нарешті! — спостерігаючи цю картину, сказав творець потвор до своїх поплічників. — Держава сріблястих перестала існувати. Можна рушати далі. — Пітьма біля сопел їхніх кораблів розквітла вогнем, і вони помчали в дорогу помсти. Всесвіт безконечний і не має меж, але не має також меж їхня ненависть, а тому будь-якого дня, будь-якої години вона може сягнути й нас.

БІЛА СМЕРТЬ

Планета Арагена була вибудована зсередини; її володар, Метамерик, простягався в екваторіальній площині поясом на триста шістдесят градусів і був таким чином для своєї держави не тільки володарем, а й притулком. Прагнучи захистити підданий йому люд ентериків від космічного вторгнення, він заборонив чіпати на поверхні планети навіть найменшого камінчика. Тож і стояли материки Арагени дикі й мертві, і лише сокири блискавиць обтесували крем'яні хребти гір та метеорити мережили своїми кратерами континенти. Але вже на глибині десяти миль під поверхнею наслідки бурхливої праці ентеритів були дуже помітні: видовбуючи рідну планету, вони наповнювали її кришталевиими садами й містами із срібла й золота, зводили будинки дахом донизу у формі додекаедрів та іносаедрів, а також гіперболічні палаци, в дзеркальних банях яких можна було побачити себе, збільшеного в двадцять тисяч разів, неначе в театрі велетнів — дуже полюбляли ентерити такий блиск і геометрію, а будівничими були неперевершеними. Світло системою трубопроводів ішло в глиб планети, фільтроване спершу крізь смарагди, потім крізь діаманти й нарешті крізь рубіни, завдяки чому самі робили собі світанок, полудень чи рожеве надвечір'я. І вони були такі закохані у власну подобу, що увесь їхній світ був дзеркальний. Їхні кришталеві поїзди рухалися з допомогою дихання гарячих газів, вікон вони не мали, бо були геть прозорі, й подорожні бачили власне віддзеркалення на фасадах палаців і храмів, як безконечний рухомий відбиток, що мінився усіма барвами веселки. Було в ентеритів навіть власне небо, на якому в павутинні з молібдену й ванадію виблискували шпінелі й гірські кристали, які вони вирощували у вогні.

Владу на віки вічні успадкував Метамерик; його холодний красивий корпус складався з безлічі частин, у першій з яких містився розум. Протягом тисячоліть від вседержавного мислення кристалічні сітки стиралися, розум старів, і тоді володар використовував наступну ланку, і так ішло безперервно, бо таких ланок було в нього десять мільярдів. Сам Метамерик був нащадком авригенів, яких ніколи не бачив і знав про них лише те, що, коли загрожувала їм згуба від якихось страшних істот, котрі займалися космонавтикою і заради неї покинули рідні сонця, заховали авригени всі свої знання й жадобу існування в мікроскопічних атомних

зернах, якими запліднили скелясті надра Арагени. Назвали вони її так, бо це ім'я нагадувало їм їхнє власне, проте навіть кроку збройного на тих скелях не ступили, щоб цим слідом не пішли їхні жахливі переслідувачі. Залишили планету вони всі до одного, втішаючись лише тим, що їхні вороги, яких називали білими чи блідими, навіть не здогадуються, що не знищили геть усіх авригенів дощенту. Ентерики, які походили й від Метамерика, про свій незвичний родовід на відміну від нього не знали: історія страшного кінця авригенів, а також початку ентеритів була записана в чорному вулканічному пракристалі, захищеному в самому ядрі планети. Тим ліпше знав і пам'ятав її володар.

З кам'янистого й магнетичного ґрунту, який видобували талановиті будівничі, розширюючи своє підземне королівство, Метамерик звелів робити пояси рифів і пускати їх у навколопланетний простір. Пекельними стрічками обертались вони довкруг планети, нікого не підпускаючи до неї. Тож космічні мореплавці обминали цей район, названий Чорною Гримучою Змією, бо тут невпинно вдарялись одна об одну величезні брили літаючих базальтів і порфірів, утворюючи цілі потоки метеоритів; це було місце, де народжувалися голови всіх комет, болідів і кам'яних астероїдів, що засмічують сузір'я Скорпіона.

Каменепади метеоритів били й у ґрунт Арагени, бомбардували його, борознили й розпанахували китицями вогняних вибухів ніч, перетворюючи її на день, а день — хмарами куряви — на ніч. Та навіть найменше двигтіння не доходило до країни ентеритів; якби хтось наважився наблизитись до їхньої планети й не розтрощив судно об скелясті рифи, то побачив би кам'яну кулю, схожу на череп, продірявлений кратерами. Навіть вхід, що вів до підземелля, ентерити зробили схожим, на потрощені скелі.

Тисячоліттями ніхто не відвідував планету, проте Метамерик навіть на мить не давав нікому розслабитись, вимагаючи суворого дотримання заходів безпеки.

Проте сталося так, що одного дня група ентеритів, вийшовши на поверхню, побачила якусь споруду, подібну до гігантського келиха, вбитого ніжкою в нагромадження скель. Увігнутий, звернутий до неба бік цього келиха був потрощений і продірявлений у багатьох місцях. Негайно викликали сюди фахівців-зореплавців, і вони повідомили, що перед ними кістяк чужого зоряного корабля з невідомих світів. Судно було дуже велике. Лише зблизька можна було побачити, що воно має форму правильного циліндра, носом увігнутого в скелі; що його поверхню вкриває грубий шар окалини й кіптяви, а нижня, келихоподібна, частина циліндра своєю конструкцією схожа на найбільші склепіння підземних палаців. З надр планети виповзли спеціальні машини, які з великою обережністю видобули загадковий корабель з місця падіння й затягли його до підземелля. Потім бригада ентеритів вирівняла утворену носом корабля вирву, щоб і сліду не лишилось від місця чужого вторгнення, й наглухо зачинила базальтові ворота.

У головній дослідницькій залі, обладнаній з розумною пишнотою, спочивав чорний, неначе спечений на вугіллі, корпус. Дослідники із знанням справи скерували на нього дзеркальні поверхні найясніших кристалів і розрізали діамантовими різцями перший, верхній панцир. Під ним був другий, дивовижно білий, що їх трохи насторожило, а коли й це покриття було зрізане карборундовими свердлами, показалося третє, непроникне, в якому були вмонтовані щільні двері. Відкрити їх не зуміли.

Найдосвідченіший учений Афінор ретельно дослідив замок цих дверей. Виявилося, що ключем до нього може бути промовлене слово. Цього слова вони не знали, та й не могли знати. Довго пробували називати різні слова, такі як: "Космос", "Зорі", "Вічний політ", але двері навіть не здригнулись.

— Не знаю, чи добре ми робимо, намагаючись відкрити корабель без відома короля Метамерика, — сказав нарешті Афінор. — Ще дитиною чув я легенду про білих істот, які переслідують у Всесвіті будь-яке життя, народжене в металі, і знищують його з помсти, або ж...

Тут він замовк і разом з іншими з превеликим здивуванням став дивитись на великий, як стіна, борт корабля, бо при його останніх словах двері, досі мертві, здригнулись і розчинилися навстіж. Словом, яке їх відчинило, була "помста".

Вчені гукнули на поміч тих, хто був при зброї, і разом з ними, виставивши вперед іскромети, вступили в задушливу й нерухому темряву корабля, освітлюючи його блакитними й білими кристалами.

Всередині зореліт був дуже пошкоджений, і довелося довга блукати серед понівечених деталей, шукаючи команду, проте ні її, ні її слідів не знайшли. Висловлювали припущення, чи не був корабель сам розумною істотою, ба ж за розміром вони бувають різні. Он їхній король у тисячу разів більший за корабель, а був одне ціле. Проте знайдені ними вузли електричного мислення були надто дрібні й порозгойдувані, отож чужий корабель не міг бути нічим іншим, як лише літаючою машиною і без команди був мертвий як камінь.

В одному із закутків корабля, біля самої панцерної стіни, дослідники натрапили на якусь калюжу, схожу на розбризкану червону фарбу, плями від якої, коли вони наблизились до неї, лишилися на їхніх срібних пальцях. Вони витягли з неї мокрі й червоні клапті неznаного одягу, а також купку якихось не дуже твердих кальцитових трісок. Не знати чому, але їх усіх поймав страх, коли вони стояли там, у прошитому світлом кристалів мороці, А король уже довідався про пригоду, й зразу ж прибули його посланці, наказавши негайно знищити чужий корабель разом з усім, що на ньому є, а особливо наказав король чужих космоплавців спалити в атомному вогні.

Дослідники відповіли, що там нікого не було, лише темрява і якісь пошматовані, поплямовані червоною фарбою рештки та металеві нутроці й пил. Затремтів королівський посланець і наказав негайно розкласти атомне вогнище.

— Іменем короля, — сказав він. — Оце червоне, що ви знайшли, є вісником загибелі! Нею живе біла смерть, яка не відає нічого, крім помсти на невинних за одне лише їхнє існування...

— Якщо це була біла смерть, то вона нам не загрожує, бо корабель мертвий, з ті, хто на ньому подорожував, загинули в смузі оборонних рифів, — відповіли йому.

— Сила цих блідих істот невичерпна, бо коли вони й гинуть, то однаково безліч разів відроджуються знову, віддалік від потужних сонць! Виконуйте свій обов'язок, атомісти!

Страх поймав мудреців і дослідників, кат почули вони ці слова. Хоч і не повірили вони пророцтву загибелі бо надто неймовірною видавалася їм будь-яка її можливість, проте витягли весь корабель з його ліжбища, розстрошили на платинових ковадлах, і, коли він розпався, піддали жорсткому опроміненню, так що перетворився він на міріади летючих атомів, які вічно мовчать, бо не мають атоми ніякої історії, всі між собою рівні, хоч би яке мали походження — чи то з найпотужніших зірок, чи з мертвих планет, чи з розумних істот, добрих чи лихих, бо матерія однакова в усьому Всесвіті й нема чого їй лякатись.

І все-таки зібрали всі атоми, заморозили в одну брилу, вистрелили її до зірок і аж тоді сказали самі собі з полегкістю; "Тепер ми врятовані. Нічого не може з цього бути".

Та коли платинові молоти били в корабель і той розпадався, із забрудненого кров'ю клаптя одягу, з розпоротого шва випала невидима спора, така маленька, що одна зернина піску прикриє їх цілу сотню. А з тієї спори вночі, в куряві й праху, між валунами печер виткнувся білий паросток, від нього пішов другий, третій, сотий — і дихнуло від них киснем і вологою, від яких на плити дзеркальних міст упала іржа й спліталися непомітні питки, що попали в холодні нутрощі ентеритів. Тож коли вони повставали, то носили вже в собі згубу. І не минув рік, як усі

лягли покотом. Зупинились у печерах машини, згасли кришталеві вогні, руда пошесть поточила дзеркальні бані, а коли вилетіло останнє атомне тепло, запала темрява, в якій розросталася, проникаючи в переплетені скелети, заповзаючи в струхлявілі черепа, засновуючи згаслі очниці — пухнаста, волога, біла пліснява.

ЯК МІКРОМИЛ І ГІГАЦІЯН ТАКЕ ВЧИНИЛИ,

ЩО ТУМАННОСТІ ПОРОЗБІГАЛИСЯ

За вченням астрономів усе, що є в світі — Туманності, Галактики, Зірки — без упину розбігається на всі боки, і внаслідок цього уже мільярди років Всесвіт що далі, то більшає і більшає.

Багатьох дуже дивує таке безупинне розбігання, і вони, подумки зазираючи у давні часи, доходять висновку, що дуже, дуже давно весь космос був згромаджений в одному місці, як зоряна краплинка, і з незрозумілих причин стався її вибух, що й досі триває.

А коли вони розмірковують про це, їх охоплює цікавість, а що ж було до того, і вони не здатні розгадати цієї загадки. А було ось як.

За часів тодішнього Всесвіту жило двоє конструкторів, незрівнянних майстрів у царині космогонії, отож не було такої речі, якої б вони не могли скласти. Але для того, щоб збудувати якусь річ, спершу треба мати її план, а план треба придумати, бо звідки ж його візьмеш? Отож обидва ті конструктори, Мікромил і Гігаціян, увесь час тільки тим голови собі й сушили, в який би це спосіб дізнатися, що іще можна було б сконструювати, крім тих дивовиж, що спадають їм на думку.

— Я можу змайструвати геть усе, що тільки мені спаде на думку, — мовив Мікромил. — Але ж не все спадає. Мене, як і тебе, це дуже обмежує — адже ми не можемо вигадати геть усього, що надається до вимислу, і може ж так статися, що якась зовсім інша річ, ніж та, яку ми

вимислили і яку робимо, була б більш гідною виконання! Що ти на це скажеш?

— Звісно, ти маєш рацію, — відповів Гігаціян. — Але яку ти бачиш на це раду?

— Все, що ми творимо, ми творимо з матерії, — мовив Мікромил, — і в ній таки закладені усі можливості: якщо ми задумаємо збудувати дім, то й збудуємо дім, якщо кришталевий палац, то й створимо палац, якщо ж задумаємо мислячу зірочку, чи то вогняний розум — і її зможемо сконструювати. Матерія має більше можливостей, ніж наші голови; в такому разі слід було б умонтувати матерії вуста, щоб вона сама нам повідала, що таке можна з неї створити, що нам би й на думку не спало!

— Вуста, певна річ, не завадили б, — погодився Гігаціян. — Але їх не досить, бо ж вони формулюють те, що закладено в розумі. Отже, треба не тільки вмонтувати матерії вуста, а й збудити в ній розум, а тоді вона вже напевне всі свої таємниці відкриє.

— Добре кажеш, — мовив Мікромил. — Діло варте того, щоб поморочитись. Я розумію так: оскільки все, що існує, є енергією, то з неї й треба зробити розум, починаючи від найменшого, тобто від кванта; треба ув'язнити квантове мислення у збудованій з найменших атомів кліточці, і нам як атомний інженерам слід розпочати це діло, прагнучи досягти щонайменших форм. От коли я зможу всипати собі до кишені сто мільйонів геніїв, і вони в ній легко помістяться — мети буде досягнуто: ці генії розмножаться, і тоді перша-ліпша жменька мислячого піску, наче зібрання незліченної ради, повідає тобі, що і як робити!

— Ні, ні, не так, — заперечив Гігаціян. — Не так треба зробити, а навпаки, бо все, що є в світі, то маса. З усієї маси Всесвіту треба збудувати єдиний, завбільшки такий, як іще ніколи не було, мозок, повний різних думок; і от коли я запитаю його про щось, він відкриє мені всі таємниці творення — тільки він і ніхто інший. Твій геніальний порошок

— дивовижа неефективна, бо якщо кожна мисляча зернинка говоритиме щось своє, ти потонеш у тому потоці знань, а своїх не збагатиш!

Отак, слово по слову, дійшло між обома конструкторами до сварки, і вже й мови не було про те, аби їм можна було виконати завдання разом. Отож вони розійшлися, кепкуючи один з одного, і кожен узявся до справи по-своєму. Мікромил заходився ловити кванти, запроваджував їх до атомних кліточок, а що наймісткішими були кристали, то він надав здатності до мислення діамантам, халцедонам, рубінам — з рубінами те йому найліпше виходило, і він ув'язнив у них стільки кмітливої енергії, що аж іскри сипалися. Мав він також чимало й іншого саомислячого мінерального дріб'язку, приміром, смарагдів, блакитно тямущих, і топазів, жовтаво кмітливих, проте червоний розум рубінів був йому найбільше до вподоби. Отак і трудився собі Мікромил в гурті писклявих малюків, а Гігаціян тим часом витрачав свій час на гігантів; збирав він собі сонця й цілі галактики, розтоплював їх, змішував, злютовував, складав, і, аж упрівши на роботі, створив космолюда, такого завбільшки, що крім нього нічого вже майже й не було, тільки якась одна шпарина, а в ній — Мікромил зі своїми коштовностями.

Коли кожен із них закінчив своє діло, то йшлося вже не про те, хто з них дізнається від свого витвору більше таємниць, а лише про те, хто з них мав слушність і придумав краще. І викликали вони один одного на змагання. Гігаціян чекав Мікромилу коло свого космолюда, що простягся вздовж, угору і вшир на сотні світлових віків; тулуб у нього був із темних зоряних хмар, віддих із сонячних муравлиськ, ноги й руки — зі зчеплених гравітацією галактик, голова — з сотні трильйонів залізних планет, а на голові мав він кошлату протуберанцеву шапку з сонячної вовни. Коли Гігаціян налаштовував свого космолюда, та змушений був літати від його вуха до вуст, і кожна така подорож тривала шість місяців. Тим часом Мікромил прибув на поле бою сам-один, з порожніми руками, — в кишеньці мав малесенький рубін, якого збирався протиставити велетню. Побачивши таке, Гігаціян розреготався.

— І що ж скаже та крихітка? — запитав він. — Хіба можна порівняти її знання з тією безоднею галактичних думок, роздумів туманностей, коли одні сонця переказують іншим сонцям свої думки, а потужна гравітація зміцнює їх, спалахи зірок надають блиску ідеям, а міжпланетна пільма сповнює роздуми?

— Замість вихваляти своє та гнути кирпу, краще берись до діла, — відповів йому на те Мікромил. — Або, знаєш що? Нащо нам ставити запитання нашим витворам? Нехай вони самі позмагаються в диспуті! Нехай мій мікроскопічний геній стане на герць із твоїм зірколюдом у цьому турнірі, в якому мудрість править за щит, а за меч — метка думка!

— Нехай буде так, — погодився Гігаціян.

І вони відійшли від своїх витворів, залишивши їх на площі самих. Покружляв, покружляв червоний рубін у темряві над океанами порожнечі, в яких плавали гори зірок, над тілом осяйним, неозорим, і запищав;

— Гей ти, одоробло, вогняна прірва, переростку отакенний, ти здатний взагалі хоча б про щось подумати?!

Десь через рік дійшли ці слова до велетневої свідомості, в якій почали обертатися небесні склепіння, з'єднані доцільною гармонією; і тоді здивувався велетень зухвалим словам і захотів побачити, хто ж це сміє отак до нього звертатися.

Тож почав він повертати голову в той бік, з якого почув запитання, і, поки він повертався, минуло два роки. Поглянув він своїми ясними очима-галактиками в морок, і нічого там не побачив, бо рубіна давно вже там не було, а він попискував тепер у нього за спиною:

— Ну й маруда ж ти, мій зорянохмарний, сонцеволосий, ну й ледащо не гідне нінащо! Замість головою, сонцями звихреною, крутити, скажи-но

краще, скільки буде два плюс два. Тоді, мабуть, у твоїй макітрі згорить і згасне від старості половина блакитних гігантів!

Дуже розгнівали космолюда ті безсоромні глузи, і почав він, як тільки міг швидко, обертатися, бо ж гукали його десь з-поза спини. А що обертався він чимраз жвавіше, то навколо осі його тіла нуртували чумацькі шляхи, а доти прямі галактики рук скрутилися з розгону в спіралі, й закружляли зоряні хмари, обертаючись на кулясті громаддя, і всі сонця й планети від того поспіху крутнулися в ньому, як запущена дзига; та поки він на супротивника зиркне баньками, той уже глузує з нього з другого боку.

Мчав сміливий кришталик щораз швидше й швидше, а космолюд так само все кружляв і кружляв за ним, але ніяк не міг його наздогнати, хоча й крутився вже, як дзига, і набрав він аж таких обертів, з такою страшною швидкістю почав кружляти, що розчахнулися гравітаційні пута, луснули напнуті до останнього шви тяжіння, що їх наклав Гігаціян, тріснули шви електричного притягання, і космолюд, наче перенапружена центрифуга, враз розірвався і розлетівся на всі боки, крутячи спіральними факелами-галактиками, сіючи сузір'я, і так, розпорскане цією відцентровою силою, почалося розбігання туманностей. Мікромил казав потім, що перемога на його боці, бо Гігаціянів космолюд розлетівся перш ніж спромігся "бе" чи "ме" сказати; а Гігаціян наголошував на тому, що метою змагання було зміряти не з'єднувальну силу, а розум, тобто котрий із їхніх витворів розумніший, а не котрий із них краще купи тримається. І, оскільки оте тримання купи не мало нічого спільного з предметом суперечки, то Мікромил підступно й безславно обдурив його.

Відтоді їхня суперечка ще більш розпалилась. Мікромил шукає свого рубіна, який занесло десь під час катастрофи, та знайти його не може, бо коли гляне й побачить червоне світло, то враз туди біжить, аж то всього-навсього червоніє світло галактик, які втікають від клопоту, тож він шукає знову, та все марно. А Гігаціян силкується гравітаціями-шнурками, променями-нитками, уживаючи замість голок найтвердіше випромінювання, зшити тріснутий тулуб свого космолюда. Але тільки-но

він що зшиє, то воно зразу ж і рветься, бо, власне, така страхітлива сила раз початого розбігання галактик; і жоден з них не спромігся дізнатися від матерії її таємниць, хоч і розуму її навчили, і уста вправили, але потім дійшло до цієї вирішальної розмови, і сталося лихо, яке нерозумні через свою необізнаність називають сотворінням світу.

А насправді, то просто через Мікромілового рубінчика луснув і розлетівся на дрібні шматочки Гігаціянів космолюд, і то на такі дрібні крихти, що й досі летять на всі боки. А хто цьому не вірить, нехай попитає вчених, хіба неправда, ніби все, що тільки є в Космосі, без упину, як дзига, обертається круг своєї осі; а з оцього запаморочливого обертання все, власне, й почалося.

КАЗКА ПРО ЦИФРОВУ МАШИНУ,

ЩО ЗМАГАЛАСЯ З ДРАКОНОМ

Король Полеандр Партобон, володар Кіберії, був преславним воїном, а що він з повагою ставився до методів новітньої стратегії, то найбільше як воєнне мистецтво цінував кібернетику. В його королівстві повно було мислячих машин, бо Полеандр вмонтовував їх скрізь, де тільки міг: не лише в астрономічних обсерваторіях і школах, але і в каміння на дорогах наказував він вставляти електронні мізки, які гучними голосами застерігали перехожих, щоб ті не спіткнулись; так само наказав він обладнати стовпи, стіни, дерева, щоб скрізь можна було поспитати дороги. Він підключав електронні мізки до хмар, щоб провіщали дощ, мали їх гори й долини, словом, на Кіберії неможливо було кроку ступити, щоб не наткнутись на розумну машину.

На планеті було дуже гарно, бо король своїми декретами наказував не лише кібернетично вдосконалювати те, що існувало раніше, але запроваджував і цілком нові порядки. Виробляли в його королівстві кіберраків і кіберос, навіть кібермух, яких, коли їх багато розвелось, хапали механічні павуки. Шуміли на планеті кіберхащі кіберлісів, грали

кібероргани й кібергусла, а окрім цих цивільних пристроїв удвічі більше було військових, оскільки король був неабияким воєводою. Під палацом у підземеллі стояла в нього стратегічна цифрова машина незвичайної відваги; були в нього також і полки малих кіберпищалів, великі кібермортири й усіляка інша зброя, а також повні порохи зброярні.

Одна лиш біда допікала його, і він від того дуже страждав: не було в нього ні противників, ні ворогів, ніхто не хотів напасти на його державу, щоб страхітлива хоробрість короля, його стратегічний розум і надзвичайні бойові якості кіберзброї могли себе показати. За браком справжніх ворогів і напасників, король наказував своїм інженерам виготовляти штучних, з якими він і воював, завжди перемагаючи. А що походи й битви влаштовувалися справжні, то людям доводилося терпіти чимало різного лиха. Піддані нарікали на те, що кібервороги нищили їхні оселі й замки, синтетичний противник поливав їх рідким вогнем. Вони насмілилися виявити своє невдоволення навіть тоді, коли сам король, виступаючи як їхній визволитель і знищуючи штучного противника, змітав з лиця землі все, що стояло під час штурмів на його дорозі. Невдячні не хотіли розуміти, що робиться все це задля їхнього ж добра.

Королю врешті набридли воєнні ігри на своїй планеті, й вирішив він піти далі. Йому вже марилися космічні війни й походи. Був у його планети супутник — великий Місяць, геть безлюдний і дикий. Щоб поповнити скарбницю й виготовити на Місяці війська та розгорнути нові воєнні дії, король наклав на своїх підданих велику подать. Піддані навіть радо платили податок, бо сподівалися, що король Полеандр не визволятиме вже їх кібермортирами і не випробовуватиме на їхніх будинках та головах силу своєї зброї. Отож і збудували королівські інженери на Місяці досконалу цифрову машину, яка в свою чергу мала виготовити різні війська й самопальну зброю. Король одразу ж заходився так і ськ випробувати справність машини; раз він навіть наказав їй по телеграфу, щоб вона вчинила електричну бійку; йому було цікаво, чи правду кажуть інженери, що ця машина може все робити. Якщо вона все може, подумав король, то нехай кулаками помахас. Одначе в зміст депеші вкралася

невелика помилка, і машина замість команди вчинити бійку одержала наказ учинити дракона; і вона якнайкраще виконала задану їй програму.

Король у той час провадив ще одну кампанію; визволяв захоплені кіберкнехтами провінції королівства; він уже геть забув про свій наказ цифровій машині, коли з Місяця на планету стали падати кам'яні брили; здивувався Полеандр, бо й на крило королівського палацу впала скеля і знищила колекцію кібергномів — накрутних чоловічків із зворотним зв'язком; розгніваний король негайно спитав по телеграфу місячну машину, як вона сміє таке чинити. Машина, однак, нічого не відповіла, її самої вже й на світі не було: проковтнув її дракон і перетворив на власний хвіст.

Король одразу ж послав на Місяць збройну силу, а на чолі поставив другу, теж дуже відважну, цифрову машину, наказавши їй знищити дракона; однак на Місяці щось блиснуло, гримнуло, тільки машину з військом і бачили, бо електродракон воював по-справжньому, не грався і мав найпідступніші задуми проти короля й королівства. Король посилав на Місяць генералів-кібералів, полковників-кіберовників, а під кінець послав навіть одного кібералісімуса, але й той нічого не міг удіяти; лише трохи довше звичного тривало побоїще, яке король спостерігав у встановлену на терасі палацу трубу.

Дракон зростав, а Місяць усе меншав і меншав, пожирав його потворний змії шматок за шматком і перетворював на власне тіло. Зрозумів король, а з ним і його піддані, що настала біда, бо, тільки-но під ногами в електродракона не зостанеться ґрунту, він неодмінно накинеться на планету й на них самих. Дуже журився король, та не бачив порятунку й не знав, що робити. Погано вислати машини, якщо вони гинуть, а самому виступити теж недобре, бо лячно. Якось глупої ночі почув король, що в парадній спальні постукує телеграфний апарат. То був весь із золота, з діамантовими літерами королівський апарат, з'єднаний з Місяцем. Підхопився король і побіг до апарату, а той усе тук-тук-тук та тук-тук-тук і таку депешу відстукав: "Велить електродракон

Полеандру Партобону забиратися геть, бо він, дракон, має намір сісти на його троні!"

Перелякався король, затремтів, і, як був, у нічній горностаєвій сорочці й у капцях, побіг у палацове підземелля, де в нього була стара й дуже мудра стратегічна машина. Давно вже не просив він у неї поради, бо ще до появи електродракона посварився з нею через план однієї битви, а тепер було не до чвар, доводилося рятувати життя і трон!

Увімкнув король машину і, тільки-но вона нагрілася, вигукнув:

— Машино моя цифрова! Люба моя! Так воно й так, хоче електродракон мене трону позбавити, з королівства вигнати; врятуй мене й скажи, як дракона подолати?!

— Е, ні, — відповіла цифрова машина, — спершу ти мусиш визнати, що я в тій суперечці мала слушність, а крім того, я хочу, щоб мене величали не інакше, як Великим Цифровим Стратегом, можеш також називати мене "Ваша Ферромагнітність"!

— Гаразд, гаразд, оголошую тебе Великим Стратегом і згоден на все, що побажаєш, тільки врятуй!

Забряжчала машина, застукотіла, відкашлялась і промовила:

— Річ проста. Треба збудувати електродракона сильнішого, ніж той, що сидить на Місяці. Він переможе місячного, поламає йому всі його електричні суглоби і, отже, досягне мети!

— Ой, як чудово! — відповів король. — А можеш ти мені показати схему такого дракона?

— Це буде супердракон! — сказала машина. — Я не лише можу скласти схему, але й виготовити його самого. Зараз я це зроблю, почекай тільки хвилю, королю!

І справді, вона забурчала, загримотіла, засвітилась, складаючи щось у своєму нутрі, і ось уже якась подoba величезного кігтя, електричного, вогненного, вистромилася з її боку; та тут король заволав:

— Стій, стара цифрухо, стій!

— Як ти мене називаєш?! Я — Великий Цифровий Стратег!

— Ну гаразд, — погодився король. — Ваша Ферромагнітність, адже електродракон, якого ти виготовиш, переможе того дракона, але сам напевне займе його місце, а як же тоді можна буде його позбутись?!

— Виготовити другого, наступного, ще могутнішого, — пояснила машина.

— Ну, ні! Краще вже нічого не роби, прошу тебе; що мені від того, коли на Місяці з'являтимуться щораз нові й нові дракони, один одного страшніші, коли мені жоден там не потрібен!

— А, ну тоді інша річ, — відповіла машина, — що ж ти мені зразу цього не сказав? Бачиш, як нелогічно ти висловлюєшся? Почекай... я мушу подумати.

І вона загриміла, задеренчала, застугоніла, нарешті відкашлялась і мовила:

— Треба виготовити Антимісяць з антидраконом і вивести його на орбіту Місяця, — тут у ній щось хруснуло, — присісти й проспівати: "А я робот молодий, не боюся я води, бо де вода, там я скік, не вкоротить вона вік, від ночі до ранку стрибаю, мов з ганку!"

— Дивно ти говориш, — мовив король. — Що спільного між Антимісяцем і цією лічилкою про молодого робота?

— Про якого робота? — спитала машина. — Ой, ні, ні, я помилилась, здається, мені всередині чогось бракує, мабуть, я десь перегоріла.

Заходився король шукати пошкоджену деталь, знайшов нарешті перегорілу лампу, вставив нову й запитав машину, що ж робити з Антимісяцем.

— З яким Антимісяцем? — спитала машина, яка тим часом встигла забути, про що говорила. — Нічого не знаю про Антимісяць... постривай, я повинна подумати.

Пошуміла вона, погриміла й промовила:

— Треба створити загальну теорію подолання електродраконів, окремим випадком якої, дуже легким до розв'язання, буде місячний дракон.

— Ну, то створи таку теорію! — сказав король.

— Для цього я повинна спершу виготовити різноманітних експериментальних електродраконів.

— Ні, ні! Красенько дякую! — вигукнув король. — Дракон хоче мене трона позбавити, то що ж буде, якщо ти наробиш їх безліч?!

— Так? Ну, тоді слід удатися до іншого способу. Ми скористаємося стратегічним варіантом методу послідовних наближень. Іди й телеграфуй драконові, що ти згоден віддати йому трон, якщо він виконає три математичні дії, зовсім прості...

Пішов король у спальню, послав телеграму, і дракон погодився; тоді король вернувся до машини.

— Тепер, — мовила машина, — повідом його, яку дію він має виконати першою: нехай поділить себе на самого себе!

Виконав цю вказівку король. Дракон поділив себе на самого себе, але, оскільки в одному електродраконові міститься лише один електродракон, він так само лишився на Місяці й нічого не змінилось.

— Що ж ти накоїла? — вигукнув король, так квапливо забігаючи до спальні, що мало не загубив пантофлі, — дракон поділив себе на самого себе, але, оскільки одиниця на одиницю дорівнює одиниці, то нічого не змінилось!

— Не біда, я навмисне так вчинила, щоб збити його з пантелику, — мовила машина. — А тепер запропонуй драконові добути з себе корінь!

Король телеграфував на Місяць, і дракон заходився видобувати з себе корінь; видобував-видобував, сапав, трусився, скреготав, та ось нарешті корінь піддався, і дракон видобув його з себе!

Вернувся король до машини.

— Дракон тріскотів, трусився, навіть скреготав, видобув корінь, але так само мені погрожує! — крикнув король ще з порогу. — Що тепер робити, стара циф... тобто, Ваша Ферромагнітність?!

— Не журись, — відповіла машина, — скажи тепер, щоб він себе від себе самого відняв!

Помчав король у спальню, послав телеграму, і дракон заходився себе від себе самого віднімати. Спершу відняв від себе хвіст, потім лапи, потім тулуб і нарешті, побачивши, що справа кепська, завагався, але,

віднімаючи з розгону й далі, відняв від себе голову, і в результаті лишився нуль, тобто ніщо: не стало електродракона!

— Немає більше електродракона! — радісно вигукнув король, забігаючи до підземелля. — І все завдяки тобі, стара цифрушко... завдяки... ах, ти вже напрацювалась, ти заслужила відпочинок, зараз я тебе вимкну.

— О ні, мій дороженький, — відповіла машина, — я своє діло зробила, а ти хочеш мене вимкнути і вже не величаєш більше Вашою Ферромагнітністю? Це дуже погано! Тепер я сама обернусь на дракона й правитиму краще за тебе, адже ти завжди просив у мене поради з найважливіших питань, а отже, виходить, це я правила, а не ти...

І зі скреготом та деренчанням стала вона обертатись на електродракона: вже вогненні електрокігті вилізли у неї з боків, аж тут король, задихаючись від жаху, підбіг до машини, скинув з ноги пантофлю, й почав колошматити нею лампу за лампою.

Задеренчала, заскреготіла машина, збилась її програма, і з команди "електродракона" вийшла команда "електросмола"; на очах у короля машина, похрипуючи щораз тихіше й тихіше, перетворилась на величезну блискучу масу чорної як вугілля електросмоли; маса ще потріскувала, аж поки витекла з неї голубими іскорками вся електрика й перед остовпілим Полеандром задиміла величезна баюра смоли...

Зітхнув король з полегкістю, взув пантофлі й вернувся в парадну спальню. Однак відтоді він дуже змінився: пережиті ним пригоди зробили його менш войовничим, і до кінця своїх днів Полеандр займався лише цивільною кібернетикою, а воєнної не торкався зовсім.

РАДНИКИ КОРОЛЯ ГІДРОПСА

Аргонавтики були першими із зоряних племен, що завоювали глибини планетарних океанів, навіки — як думали слабкі духом роботи, — заборонені для металу. Одним з дорогоцінних ланок їхнього королівства є Аквація, що виблискує на північному небі, немов великий сапфір у топазовому намисті. На цій підводній планеті довгі роки правив король Гідропс Усерібний. Якось вранці викликав він до тронної зали чотирьох коронних міністрів, а коли припливли вони перед його очі, то так звернувся до них, тим часом як його Великий Підзябровий, весь у смарагдах, ворушив над ним широко розпластаним віялом:

— Нержавіючі Сановники! П'ятнадцять віків правлю вже я Аквацією, її підводними містами й поселеннями на синіх луках; розширив я за цей час кордони держави, затопивши багато материків, і, діючи так, не заплямував водостійких знамен, що дістав їх у спадок від мого родича, Іхтіократуса. У боях з ворожими мікроцитами я також здобув низку перемог, що не годиться мені їх вихвалити. Однак відчуваю я, що влада стає для мене непосильним тягарем, отож вирішив надбати сина, який гідно продовжив би справедливе володарювання на троні Іноксидів. Тож звертаюся до тебе, мій вірний Гідрокібере Амассид, до тебе, великий програмісте Діоптрик, і до вас, Філонавте й Міногаре, моїх настроювачів, щоб придумали ви мені сина. Щоб був він розумний, але не надто горнувся до книжок, бо надмір знань уражає волю до дії. Щоб був він добрий, та знову ж таки не надмірно. Бажаю також, щоб він був хоробрий, але не зарозумілий, вразливий, але не сентиментальний; нарешті, щоб був він схожий на мене, щоб боки його вкривала така ж танталова луска, а кристали його розуму були прозорі, як вода, що оточує нас, підтримує і живить! А тепер до діла, в ім'я Великої Матриці!

Діоптрик, Міногар, Філонавт і Амассид уклонилися низько й мовчки відпливли, і кожен обмірковував королівські слова, хоча й не зовсім так, як бажав того могутній Гідропс. Бо ж Міногар над усе прагнув заволодіти троном, Філонавт таємно сприяв ворогам аргонавтиків, мікроцитам; натомість Амассид і Діоптрик були смертельні вороги, й кожен з них бажав насамперед загибелі іншого, а також решти радників.

"Король бажає, щоб запроектували сина, — думав Амассид, — то що може бути простіше: треба вигравірувати на мікроматриці королевича неприязнь до Діоптрика, до цього покидька, набундюченого, як пухир! Тоді, захопивши владу, я одразу ж звелю його задушити, виставивши його голову, щоб усі бачили. Це було б справді пречудово". "Але, — думав далі знаменитий Гідрокібер, — Діоптрик напевне виношує такі ж плани, а він програміст, і тому, на жаль, має багато можливостей, щоб прищепити майбутньому королевичеві ненависть до мене. Жахливе становище! Доведеться пильнувати, коли вкладатимемо разом матрицю в дитячу піч!"

"Найпростіше було б, — розмірковував тим часом шановний Філонавт, — врізати королевичеві прихильність до мікроцитів. Та це одразу ж помітять, і король звелить мене вимкнути. То, може, вселити в королевича лише любов до малих форм, що буде набагато безпечніше. Якщо потягнуть мене на допит, скажу, що мав на увазі підводну дрібноту й забув лише ввести до синовії застереження, що все непідводне любити не слід. У найгіршому разі король зніме з мене орден Великої Хлюпні, але не зніме голови, а це — річ мені дуже дорога, її не повернув би й сам Наноксер, володар мікроцитів!"

— Чого ж це ви мовчите, шановні добродії? — озвався тоді Міногар. — Гадаю, що нам слід розпочати роботу негайно, бо немає для нас нічого святішого, ніж наказ короля

— Саме тому я з усіх боків обдумую його, — швидко сказав Філонавт.

А Діоптрик і Амассид додали в один голос:

— Ми готові.

І за давнім звичаєм звеліли вони, щоб замкнули їх у кімнаті із стінами, вкритими смарагдовою лускою, й ту кімнату сім разів опечатали смолою підводною, й сам Мегацистус, володар планетних повеней, вирізьбив на

печатках свій герб, Тиху Воду. З тієї хвилини ніхто вже не міг втручатися в їхню роботу, й лише після сигналу про її закінчення, коли вони спеціальним завихренням викинуть через клапан непотрібні проекти, належало зірвати печатки й почати велику врочистість синоприйняття.

Отож засіли радники за діло, та не швидко воно в них ішло. Бо кожен з них думав не про те, як утілити в королевичеві бажані для Гідропса добродійності, а про те, як: би обдурити і короля, і трьох нержавіючих колег по цій важкій творчій праці.

Король нетерпеливився: вже вісім днів і ночей замкнуті були його синороби, а вони навіть знаку не подавали, що робота наближається до щасливого кінця. Тим часом вони старалися пересидіти один одного, і кожен вичікував, поки в інших сил не стане, а тоді він швидко вкреслить у кристалічну сіточку матриці те, що згодом обернеться на його користь. Жага влади підбурювала Міногара, пристрасть до багатств, обіцяних йому мікроцитами, — Філонавта, а взаємна неприязнь —

Амассида й Діоптрика. Отож, вичерпавши швидше терпіння, аніж сили, хитрий Філонавт сказав:

— Не розумію, шановні панове, чому робота наша так затягується. Адже король дав нам точні директиви; якби ми їх дотримувались, королевич був би вже готовий. Я починаю підозрювати, що вашу непоспішливість зумовлює щось таке, що має з королівським синозапочаткуванням інший зв'язок, ніж той, який був би любий серцю нашого володаря. І коли далі так піде, то я найглибшою скорботою змушений буду скласти *votum separatum*, тобто написати...

— Донос! Це ти хочеш сказати, ваша милість! — просичав Амассид, так люто рухаючи блискучими зябрами, що аж усі поплавці його орденів затремтіли. — Ну, прошу, прошу! З дозволу вашої милості, я теж маю бажання написати королю про те, як ти, не знати відколи трясцею захворівши, зіпсував уже вісімнадцять перлових матриць і нам довелося

їх відкинути, бо після формули про любов до всього невеликого ти зовсім не лишив місця для заборони любити те, що не є підводним! Ти хотів нас запевнити, достойний Філонавте, що це був недогляд, однак недогляду, який повторився вісімнадцять разів, вистачить, щоб замкнути тебе в будинок зрадників або в божевільню, і вибором між цими двома закладами твоя свобода обмежиться!

Хотів був захищатися Філонавт, якого бачили наскрізь, але Міногар випередив його, сказавши:

— Хтось подумав би, шляхетний Амассиде, що ти серед нас — мов бездоганно прозора медуза. А ти ж не знати яким чином в абзац, присвячений у матриці всьому, що має викликати відразу королевича, одинадцять разів вводив то трихвостість, то хребет, покритий синьою емаллю, то вибалушені очі, то подвійний панцир черевний і три червоні іскри, ніби й не відав про те, що всі ці прикмети можуть стосуватися присутнього тут королівського родича Діоптрика, і, діючи так, ти вклав би в душу королевича ненависть до цього мужа...

— А навіщо Діоптрик весь час вписував на кінчику матриці зневагу до істот, ім'я яких кінчається на "ид"? — спитав Амассид. — І, коли вже зайшла про те мова, чому ти сам, мостивий Міногаре, не знати навіщо у предмети, які королевич мусить ненавидіти, уперто включав п'ятикутний престол з плавцеподібною, оздобленою діамантами спинкою? Невже ти не відав, що саме такий, точнісінько такий, вигляд мав трон?

Запанувала неспокійна тиша, яку порушувало лише легеньке хлюпання. Довго мучилися радники, яких терзали суперечливі інтереси, поки не виникли серед них угруповання. Філонавт і Міногар зійшлися на тому, щоб синоматриця передбачала і симпатію до всього маленького, і прагнення поступатися дорогою маленьким істотам. Філонавт при цьому думав про мікроцитів, а Міногар — про себе, бо ж був найменшим із присутніх. Діоптрик теж несподівано погодився з цим формулюванням, бо Амассид був вищий від усіх їх на зріст. Той спершу бурхливо протестував, та раптом припинив опір, оскільки йому спало на думку, що

він може зменшитись, а також підкупити придворного взуттєвика, аби той підбив танталові платівки під взуття Діоптрика, внаслідок чого ненависний стане вищий на зріст і викличе неприязнь у королевича.

Затим вони вже швидко заповнили синоматрицю, і після викиду анульованих матриць через клапан діло дійшло до великого торжества придвірною синоприїняття.

Тільки-но матриця із запроектованим королевичем пішла у випічку й почесний караул вишикувався перед дитячою піччю, з якої невдовзі мав вийти майбутній володар аргонавтиків, Амассид почав здійснювати свої підступні задуми. Підкуплений ними придвірний взуттєвик став пригвинчувати одну танталову платівку за одною до Діоптрикового взуття. Королевич уже дозрівав під наглядом молодших металургів, а Діоптрик, глянувши на себе у велике палацове дзеркало, з жахом упевнився, що він став вищий за свого ворога, а в королевича ж було запрограмовано симпатію лише до малих істот і предметів! Повернувшись додому, Діоптрик старанно обстежив себе, простукав срібним молоточком, виявив пригвинчені до підшов платівки й одразу зрозумів, чия це робота. "О негіднику! — подумав він про Амассида. — Але що ж тепер робити?"

Поміркувавши трохи, він постановив зменшитись. Викликав вірного слугу й наказав йому привести до його покоїв умілого слюсаря. Але слуга, не зовсім зрозумівши доручення, вплив на вулицю й привів одного бідного ремісника, на ім'я Фротон, який цілими днями вештався по місту, вигукуючи: "Голови паяю! Животи дротом скріплюю, хвости паяю, плавці полірую!" У того Фротона була лиха жінка, вона завжди чекала його повернення додому з ломом у руках, і, коли чоловік наближався, на всю вулицю лунав її лютий вереск; жінка забирала все, що він заробляв, та ще безжально клепала його по спині й плечах.

Фротон, тремтячи, постав перед великим програмістом, і той сказав йому:

— Слухай-но, чи можеш ти мене зменшити? Я, розумієш, видаюсь собі надто великим... з втім, усе одно! Ти повинен мене зменшити, але так, щоб це не позначилося на моїй красі! Якщо вийде добре, я щедро тебе винагороджу, але ти муситимеш негайно про все це забути. Ані води з уст, інакше звелю тебе заклепати!

Фротон здивувався, проте не дав узнаки, — яких тільки химер не буває у можновладців! Придивився він уважно до Діоптрика, зазирнув йому всередину, промацав, простукав і сказав:

— Ваша ясновельможність, я міг би викрутити у вас середню частину хвоста.

— Ні, не хочу! — одразу ж заперечив Діоптрик. — Шкода мені хвоста! Надто він гарний!

— То, може, відкрутити ноги? — спитав Фротон. — Адже вони зовсім зайві.

І справді, аргонавтики не користуються ногами; ноги в них — пережиток давніх часів, коли їхні предки жили на суші. Одначе Діоптрик розгнівався:

— Ах, ти, дурню залізний! Хіба ти не знаєш, що лише нам, високородним, дозволено мати ноги?! Як ти смієш позбавляти мене цих регалій шляхетства!

— Найпокірливіше перепрошую, ваша світлість!.. Але що ж мені в такому разі відкрутити?

Зрозумів Діоптрик, що, отак опираючись, нічого не доб'ється, і буркнув:

— Роби, що вважаєш за потрібне...

Виміряв його Фротон, постукав, помацав і сказав:

— З дозволу вашої ясновельможності, я міг би відкрити голову...

— З глузду ти з'їхав! Як же я лишуся без голови? А думати чим буду?

— Ет, то нічого, пане! Велемудрий розум вашої ясновельможності я вкладу в живіт — там місця вистачить...

Погодився Діоптрик, і Фротон спритно відкрив йому голову, вклав півкулі кришталевого розуму в живіт, запаяв усе, заклепав, одержав п'ять дукатів, і прислужник випровадив його з покоїв. Одначе, виходячи, побачив Фротон в одній з кімнат Діоптрикову дочку Аурентину, всю в сріблі й золоті, і її стрункий стан, що дзвенів, мов дзвіночок, при кожному її кроці, видався йому прекраснішим за все, що він досі бачив.

Вернувся бідолаха додому, де чекала на нього дружина з ломом у руках, і одразу ж страшний гуркіт прокотився по вулиці, і сусіди казали: "Ого! Та відьма, Фротониха, знову чоловікові боки ламає!"

А Діоптрик, вельми радий з досягнутого, подався в палац. Здивувався трохи король, побачивши міністра без голови, але той одразу пояснив, що така нова мода. Амассид же злякався, бо вся його підступність звелася нанівець, і, тільки-но він опинивсь у себе вдома, одразу ж учинив так само, як його супротивник.

Відтоді розгорілося між ними суперництво в зменшенні; відгвинчували вони собі плавці, зябра, металічні карки, так що за тиждень обидва вже могли не згинаючись проходити під столом.

Але й решта двоє міністрів добре знали, що тільки найменших обдаровуватиме любов'ю майбутній король, і хоч-не-хоч теж почали зменшуватись. Врешті дійшло до того, що не було вже чого

відгвинчувати. Діоптрик у відчаї послав тоді прислужника, щоб той привів Фротона.

Здивувався Фротон, поставши перед магнатом, бо й так уже небагато від цього вельможі лишилось, а він уперто вимагав, щоб його іще зменшили!

— Ваша вельможність, — сказав ремісник, чухаючи потилицю, — гадаю, що є лише один вихід. З дозволу вашої вельможності, вигвинчу я ваш мозок...

— Ні, ти збожеволів! — обурився Діоптрик.

Але Фротон пояснив:

— Мозок цей ми сховаємо у палаці, в якомусь надійному місці, наприклад, у цій ось шафі, а у вашої вельможності всередині буде лише маленький приймачик і мікрофончик; завдяки цьому ваша вельможність буде електромагнетично з'єднана зі своїм розумом...

— Розумію! — сказав Діоптрик, якому сподобався задум. — Давай роби, що треба!

Витягнув у нього Фротон мозок, вклав до шухлядки шафи, замкнув шухлядку на ключик, ключика дав Діоптрикові, а в живіт йому вставив маленький приймачик і мікрофончик.

Тепер Діоптрик став таким маленьким, що його майже й не видно було. Побачивши таке зменшення, три його суперники затремтіли, здивувався король, але нічого не сказав. Міногар, Амассид і Філонавт почали тепер вдаватися до найвідчайдушніших засобів. Танули вони на очах з дня на день і невдовзі вчинили так само, як Діоптрик: поховали свої мозки хто куди — у письмовий стіл, під ліжко, а самі стали

хвостатими блискучими баночками з двома-трьома орденами майже такими завбільшки, як вони самі.

І знову послав Діоптрик прислужників по Фротона; а коли той з'явився, вельможа заволав:

— Ти мусиш щось зробити! Неодмінно... Треба далі зменшитись, за всяку ціну, а то біда буде!

— Ваша вельможність, — відповів ремісник, низько вклоняючись вельможі, якого ледь видно було між бильцями і спинкою крісла, — це неймовірно важко, я не знаю, чи це взагалі можливо...

— Дарма! Роби, що я тобі кажу! Мусиш! Якщо тобі вдасться зменшити мене так, щоб я досягнув мінімальної величини й ніхто не міг мене випередити, — я виконаю будь-яке твоє бажання!

— Якщо ваша вельможність присягнеться своїм дворянським словом, що так і буде, я постараюся зробити все, що мені під силу... — відповів Фротон, у якого раптом прояснилось у голові, а в груди начебто хтось налив найщирішого золота, бо він уже багато днів не міг думати ні про що інше, як про оздоблену золотом Аурентину й про кришталеві дзвіночки, які нібито таїлися в її грудях.

Поклявся йому Діоптрик. Узав тоді Фротон останні три ордени, які обтяжували крихітні груди великого програміста, зробив із них трикутну коробочку, вклав усередину апаратик завбільшки з монету, обв'язав усе золотою дротинкою, припаяв ззаду золоту платівку, вирізав з неї подобу хвостика й сказав:

— Готово, ваша вельможність! Кожен, побачивши ці високі нагороди, одразу ж упізнає вашу персону; завдяки цій платівочці ваша вельможність зможе плавати... апаратик забезпечить зв'язок із захованим у шафі розумом...

Зрадів Діоптрик.

— Чого хочеш вимагай, кажи, все одержиш!

— Прошу віддати мені за дружину дочку вашої вельможності, золотом оздоблену Аурентину!

Страшенно розгнівався Діоптрик і, плаваючи навколо голови Фротона, видзвонюючи орденами, обізвав його зухвалим негідником, голодранцем, мерзотником, а потім наказав виштовхати його з покоїв. А сам у підводному човні негайно поплив до короля.

Побачили Міногар, Амассид і Філонавт Діоптрика в новому вигляді, — а впізнали вони його лише за чудовими орденами, з яких він тепер складався, якщо не вважати хвостика, — і страшенно розгнівались. Як мужі, обізнані в електронних справах, вони збагнули, що важко піти далі в персональному зменшенні, а вже завтра святкуватимуть урочисте народження королевича і їм не можна втрачати ні хвилини.

І вмовились Амассид з Філонавтом, що, коли Діоптрик вертатиметься в свій палац, вони нападуть на нього, викрадуть і сховають, що буде неважко, бо ніхто й не помітить зникнення такої маленької істоти.

Як вирішили, так і зробили. Амассид приготував стару бляшанку й причаївся за кораловим рифом, повз який пропливав човен Діоптрика; коли ж човен наблизився, Амассидові слуги, замаскувавшись, заступили йому дорогу, і, перш ніж Діоптрикові лакеї підняли плавці для оборони, їхнього хазяїна вже накрили бляшанкою й викрали. Амассид негайно закрив бляшанку покришкою, щоб великий програміст не міг вибратися на волю, і, страшно над ним знущаючись і насміхаючись, швиденько вернувся додому.

Там, одначе, він подумав, що йому не слід тримати в'язня в себе, і тієї ж миті почув з вулиці крик: "Голови паяю! Животи, хвости, карки

лагоджу, полірую!" Зрадів Амассид, наказав покликати ремісника — а то був Фротон, — і звелів йому герметично запаяти бляшанку, а коли Фротон зробив це, він дав йому золоту монету й сказав:

— Слухай-но, ти... У цій бляшанці сидить металевий скорпіон, якого спіймали в підвалах мого палацу. Візьми його й викинь за містом, — там, де велике сміттєзвалище, знаєш? А для певності завали бляшанку камінням як слід, щоб скорпіон, чого доброго, не виліз. І, заради Великої Матриці, не відкривай цієї бляшанки, інакше загинеш, не зійшовши з місця!

— Зроблю, як велиш, пане! — сказав Фротон, узяв бляшанку, гроші й пішов.

Здивувала Фротона ця історія, він не знав, що й думати. Потрусив бляшанку, і щось у ній забряжчало.

"Це не скорпіон, — подумав він, — немає таких маленьких скорпіонів... Подивимося, що там таке, але трохи згодом..."

Вернувся він додому, сховав бляшанку на горищі, понакладав зверху старих бляшанок, щоб дружина її не знайшла, й пішов спати. Але дружина побачила, що він заховав щось на горищі і, коли вранці Фротон вийшов з дому, щоб, як завжди, ходити по місту, вигукуючи: "Голови лагоджу! Хвости паяю!" — вона швидко побігла нагору, знайшла бляшанку і, труснувши нею, почула брязкіт металу. "Ну й негідник, ну й шельма! — подумала вона про Фротона. — До чого вже дійшов, ховає від мене якісь скарби!" Взяла Фротониха та швидше прокрутила дірочку в бляшанці, проте нічого крізь неї не побачила, тоді вона відкрила бляшанку долотом. Тільки-но вона ледь відігнула накривку, перед нею блиснуло золото, бо ж то були Діоптрикові ордени зі щирого металу. Тремтячи від нестримної жадібності, зірвала Фротониха з бляшанки накривку, і тоді Діоптрик, який досі лежав, мов мертвий, бо жерсть

екранувала його від мозку, що перебував у шухляді шафи, раптом очутився, встановив зв'язок із розумом і закричав:

— Що це?! Де я?! Хто смів на мене напасти? Хто ти, мерзенна тварюко? Знай, що ні за гріш загинеш, заклепають тебе, якщо зараз же не випустиш мене!

Фротониха, побачивши, що три ордени наскакують на неї, кричать і погрожують хвостиком, так перелякалася, що кинулась навтіки; підбігла вона до отвору на горищі, але Діоптрик усе плавав над нею й погрожував, лаючись на всі заставки, і вона з переляку спіткнулась об верхній щабель приставної драбини й разом з драбиною гепнулася з горища. Падаючи, вона скрутила собі карк, а драбина, сперта на ляду від люка, перекинувшись, випорснула з-під неї, і люк зачинився. Таким чином Діоптрик лишився замкненим на горищі й плавав від стіни до стіни, марно кличучи на поміч.

Увечері вернувся додому Фротон і здивувався, що дружина не чекає на нього з ломом у руках біля порогу, а коли він увійшов у дім і побачив її, то навіть трохи засмутився, бо ж був на диво порядний, а проте скоро подумав, що матиме з цієї пригоди користь, тим більше, що дружину можна буде використати на запасні частини й це добре оплатиться. Отож сів він долі, дістав викрутку й почав розгвинчувати небіжчицю. І тоді долинули до нього з горища пискляві вигуки.

— Еге, — сказав собі Фротон, — я впізнаю цей голос. Адже це великий королівський програміст, який звелів учора, щоб мене виштовхали з його дому, та ще й не заплатив мені нічого. Але як же він потрапив до мене на горище?

Приставив він драбину до люка, піднявся нагору й запитав:

— Чи це ви, ваша вельможність?

— Авжеж, авжеж! — закричав Діоптрик. — Це я! Хтось схопив мене й запаяв у цій бляшанці, якась жінка відкрила бляшанку, злякалась і впала з драбини, ляда від люка зачинилась, я замкнутий, випусти мене, хоч би хто ти був, заради Великої Матриці, і я дам тобі все, що ти захочеш!

— Я, з дозволу вашої вельможності, вже чув ці слова і знаю, чого вони варті, — відповів Фротон, — адже я той ремісник, якого ви веліли прогнати.

І розповів Фротон Діоптрикові всю історію — як невідомий йому вельможа покликав його до себе, звелів запаяти бляшанку й викинути на звалище за містом. Зрозумів Діоптрик, що то був один з міністрів короля, а найімовірніше — Амассид. І заходився він тоді просити й благати Фротона, щоб той випустив його з горища; Фротон запитав Діоптрика, як можна вірити його слову, й аж коли вельможа поклявся всім святим, що віддасть за нього свою дочку, Фротон відкрив ляду, захопив Діоптрика двома пальцями, тримаючи орденами догори, і відніс його додому. А годинники вже вихлюпували полудень, і починалася велика врочистість діставання королевича з печі. Діоптрик, як тільки міг швидко, підчепив до трьох орденів, з яких складався. Велику Всеморську Зірку на вигаптуваній хвилями стрічці, й чимдуж поплив до палацу Іноксидів.

А Фротон подався до покою, де Аурентина серед своїх дам грала на електродрумлях, і вони вельми припали до смаку одне одному.

Коли Діоптрик доплив до головного входу, з палацових веж засурмили фанфари, бо урочистість уже почалася. Слуги спершу не хотіли його впустити, проте впізнали по орденях і відчинили ворота. І, коли ворота відчинились, підводний протяг пролетів по всій коронаційній залі, підхопив Амассида, Міногара й Філонавта — такі вони були маленькі — й заніс їх на кухню, де вони покрутилися, марно гукаючи на поміч, над раковиною, попадали до неї і, пройшовши підземними каналізаційними ходами, опинилися за містом. Поки вони вигрібалися з нечистот, намулу й бруду, поки відмилися й повернулися знов у палац, урочистість уже скінчилась.

Той-таки підводний протяг, що так дався взнаки трьом міністрам, підхопив і Діоптрика й з такою силою закрутив його навколо трону, що луснув дротик, який його скріплював, порснули на всі боки ордени і Всеморська Зірка, й апаратик з розгону вдарив по лобі короля Гідропса, і той дуже здивувався, бо почув з цієї крихітки писк:

— Ваша королівська величність! Вибачте! Це я, Діоптрик, Великий Програміст!

— Ну що це за безглузді жарти в таку хвилину! — крикнув король, відіпхнув апаратик, і той сплив на підлогу, а Великий Підзябровий, відкриваючи урочистість, ударив три рази золотим жезлом і розбив ненароком апаратик на скалочки.

Вийшов королевич з дитячої печі, і його погляд упав на електричну рибку, що плавала в срібній клітці біля трону, обличчя його засяло, і сподобалось йому це маленьке створіннячко. Урочистість щасливо закінчилась, королевич зійшов на трон і посів Гідропсове місце. Відтоді став він володарем аргонавтиків і великим філософом: захопився дослідженням небуття, бо нічого меншого не можна собі уявити; нарікся Неантофілом і правив справедливо, а маленькі електричні рибки були улюбленою його стравою.

А Фротон одружився з Аурентиною, на її прохання відремонтував смарагдове тіло Діоптрика, яке лежало в підвалі, і, діставши з шафи, вставив у нього мозок.

Бачачи, що нічого більше не вдієш, Великий Програміст і решта міністрів служили відтоді новому королю вірою і правдою. А Аурентина і Фротон, який став Великим Королівським Підбляшим, жили довго й щасливо.

АВТОМАТЕЇВ ДРУГ

Один робот, збираючись вирушити в далеку й небезпечну дорогу, прочув про дуже корисний пристрій, названий його винахідником електронним другом. Вирішив робот, що бадьоріше себе почуватиме, маючи приятеля, а тому подався до винахідника й попросив, щоб той розповів йому про штучного друга.

— До твоїх послуг, — відповів винахідник. (Як відомо, у казках усім, навіть драконам, кажуть "ти" й лише до королів слід звертатися на "ви"). Сказавши це, винахідник дістав з кишені пригорщу, схожих на дрібний шріт, металевих зерняток.

— Що це? — здивувався робот.

— А як твоє ім'я, я ж забув спитати тебе про це в належному місці казки? — спитав винахідник.

— Мене звуть Автоматей.

— Для мене це надто довго. Я називатиму тебе Автик.

— Та це ж від автомата, але нехай уже буде по-твоєму, — відповів робот.

— Так от, шановний мій Автику, перед тобою — пригорща електродрузів. Знай, що за покликанням і фахом я мініатюризатор. Інакше кажучи, великі й громіздкі пристрої я заміняю невеликими, портативними. Кожне з цих зернят — згусток надзвичайно різнобічного й логічного електронного мислення. Не скажу, що вони генії, бо це було б перебільшенням, схожим на дешеву рекламу. Правда, я маю намір створити саме електронних геніїв і не заспокоюсь, поки не зроблю таких малесеньких, щоб їх можна було носити в кишені тисячами; я лише тоді досягну бажаної мети, коли насиплю їх у мішки, як пісок, і продаватиму на вагу. Та не будемо говорити про мої плани на майбутнє. Поки що я продаю електродрузів поштучно й до того ж недорого: за кожного —

рівний йому за вагою діамант. Ти, я гадаю, зрозумієш, яка помірна ця ціна, коли візьмеш до уваги, що такого електродруга можна вкласти у вуха й він шепотітиме тобі добрі поради й даватиме всіляку інформацію. Ось тобі жмутик вати — заткнеш вуха, щоб електродруг не випав, коли ти нахилиш голову набік. Ну як, береш? Якщо надумаєш узяти десяток, віддам дешевше...

— Ні, поки що мені вистачить одного. Але я хотів би ще дізнатись, на що саме він здатен. Чи зможе він допомогти у скрутну хвилину?

— Ясна річ, адже для цього його й створено, — спокійно мовив винахідник. Він підкинув на долоні жменю зерняток, які металеві виблискували, бо зроблені були з рідкісних металів, і провадив далі:

— Звісно, він не може допомогти тобі в плані фізичному, але ж не про це йдеться. Підбадьорливе слово, швидкі й надійні поради, розсудливі роздуми, корисні вказівки, нагадування, застереження, а також підбадьорливі зауваження, сентенції, які зміцнюють віру у власні сили, і до того ж глибокі думки, що допомагають знайти вихід із будь-якої складної й навіть небезпечної ситуації, — це тільки незначна частина можливостей моїх електродрузів. Вони по-справжньому віддані, вірні, завжди наготові, бо ніколи не сплять, а до того ж вони неймовірно міцні, красиві, і ти сам бачиш, які вони зручні! То як, візьмеш тільки одного?

— Так, — відповів Автоматей. — Скажи мені ще, будь ласка, що буде; якщо його у мене вкрадуть? Чи вернеться він до мене? Чи доведе він злодія до згуби?

— Що ні, то ні, — заперечив винахідник. — Злодієві він служитиме так само старанно й вірно, як колись служив тобі. Не треба вимагати надто багато, дорогий мій Автику, він не покине тебе в біді, якщо ти сам його не покинеш. Та це тобі не загрожує, якщо ти вкладеш його у вуха й завжди носитимеш вату...

— Гаразд, — погодився Автоматей. — А як мені з ним розмовляти?

— Тобі зовсім не треба говорити, досить безгучно прошепотіти щось, і він тебе чудово почує. Що ж до імені, то звать його Вух. Можеш до нього звертатися: "Мій Вух", цього достатньо.

— Чудово! — сказав Автоматей.

Вуха зважили, винахідник одержав за нього красивий діамантик, а робот, радіючи з того, що в нього тепер є товариш, рідна душа, вирушив у довгу дорогу.

Мандрувати з Вухом було дуже зручно. Вранці він будив робота, насвистуючи йому тиху веселу побудку, а вдень розповідав різні смішні історії. Щоправда, невдовзі Автоматей заборонив йому це робити, коли він перебував у товаристві, бо присутні вважали його несповна розуму, помічаючи, що він час від часу вибухає сміхом без будь-яких видимих причин. Так Автоматей мандрував спершу сушею, а потім дістався до берега моря, де його чекав красивий білий корабель. Речей у Автоматея було небагато, він миттю влаштувався в затишній каюті і з задоволенням почув гуркіт, який означав, що піднімають якір і починається далеке плавання. Кілька діб білий корабель весело плив по хвилях, вдень — під промінням ласкавого сонця, вночі — під сріблястим світлом місяця, а якось уранці знялася страшна буря. Хвилі втричі вищі від щогл падали на корабель, і він тріщав по всіх швах; довкола стояв такий страхітливий гуркіт, що Автоматей не чув ні слова з усіх потішань, які, без сумніву, нашіптував йому Вух у ці тяжкі хвилини. Раптом пролунав зловісний скрегіт, до каюти ринула солоня вода, й на очах приголомшеного Автоматея корабель став розвалюватися на частини.

Робот у чому був вибіг на палубу й ледве встиг скочити в останню рятувальну шлюпку, як величезна хвиля налетіла на корабель і потягла його в бурхливу морську безодню. Автоматей не бачив жодного матроса, він був сам-самісінький у рятувальній шлюпці серед розбурханого моря і

тремтів, чекаючи хвилини, коли новий вал накриє його разом з човном. Вив вітер, з низько навислих хмар дощ потоками шмагав збурену поверхню моря, і робот усе ще не міг розчути, що хоче сказати йому Вух. Раптом серед водоворотів Автоматей помітив у білій киплячій піні якісь невиразні обриси: берег невідомої землі, об який розбивалися хвилі. Човен із скреготом сів на каміння, і промоклий до рубця Автоматей рушив, заточуючись, у глиб рятівної землі, далі від солоних хвиль. Під якоюсь скелею він упав на землю і, геть змучений, поринув у глибокий сон.

Розбудило його тихе насвистування. Це Вух нагадував йому про свою присутність.

— Ой, як чудово, Вуху, що ти зі мною! Аж тепер я бачу, як це добре, що ти зі мною, а точніше, навіть у мені! — опритомнівши, вигукнув Автоматей.

Він огледівся. Світило сонце. Море ще хвилювалось, проте зникли грізні водяні вали, хмари, дощ; на жаль, разом із ними зник і корабель. Очевидно, буря навісніла цілу ніч, бо й шлюпку, на якій урятувавсь Автоматей, теж понесло у відкрите море.

Робот підхопився й побіг уздовж берега, та за десять хвилин вернувся на старе місце. Становище було невеселе: він опинився на безлюдному та ще й дуже маленькому острові. Але що з того — адже з ним був Вух! Він швидко повідомив Вуха, як стоять справи, і попросив поради.

— Га! Ба! Дорогий мій! — сказав Вух. — Оце то ситуація! Постривай-но, я як слід подумаю. А що тобі, власне кажучи, треба?

— Тобто як це що? Все: допомога, порятунок, засоби до існування — адже тут, крім піску й скель, нічого немає!

— Гм! Правда? А ти цілком впевнений у цьому? Чи не валяються в піску десь на узбережжі скрині з розбитого корабля, повні різних інструментів, цікавих книг, різноманітного одягу й пороху для рушниць?

Автоматей уздовж і впоперек виходив весь острів, проте нічого не знайшов — ані трісочки. Корабель, мабуть, каменем пішов на дно.

— Кажеш, що нічого немає? Гм, дуже дивно. Багато літератури про життя на безлюдних островах незаперечно доводить, що після катастрофи корабля десь поблизу неодмінно знаходяться сокири, цвяхи, прісна вода, олія, Біблія, пилки, кліщі, рушниці й безліч інших корисних речей. Та коли нема, то нема. Може, є хоч якась печера в скелях, що послужить тобі притулком?

— Ні, і печери ніякої не видно.

— Ні, кажеш? Ну, це вже зовсім незвично! Будь ласкавий, піднімися на найвищу скелю й оглянься довкруг.

— Зараз я це зроблю! — вигукнув Автоматей.

Він видерся на стрімку скелю посеред острова — навколо вулканічного острівця простягся безмежний океан!

Поправляючи тремтячим пальцем вату у вусі, щоб ненароком не позбутися приятеля, він кволим голосом повідомив про це Вуха. "Яке щастя, що він не випав під час катастрофи", — подумав Автоматей і, зморений, знову сів на виступ скелі, з нетерпінням чекаючи допомоги друга.

— Увага, друже! Ось поради, які я поспішаю дати тобі в цій скрутній обстановці! — озвався нарешті голосок Вуха. — На підставі проведених розрахунків я констатую, що ми перебуваємо на невідомому острівці, який є рифом, а точніше, вершиною підводного гірського хребта, що

поступово піднімається з водоверті й через три чи чотири мільйони років з'єднається з материком...

— Облишимо ці мільйони, скажи, що мені робити зараз! — вигукнув Автоматей.

— Острівець лежить далеко від морських шляхів. Можливість випадкової появи поблизу нього корабля — один шанс із чотирьохсот тисяч.

— О небо! — розпачливо закричав потерпілий. — То що ж ти радиш робити?

— Зараз скажу, тільки не перебивай мене весь час. Іди до моря і ступай у воду — приблизно по груди. Тоді тобі не доведеться надто низько нахилитися, бо це незручно. Потім схили голову і втягни стільки води, скільки зможеш. Знаю, що вона гірка, але це скоро скінчиться. Особливо, як-що ти йтимеш у море все далі й далі. Незабаром ти поважчаєш, а солоня вода, заповнивши всього тебе, негайно припинить усі органічні процеси, а отже, ти зразу розлучишся з життям. Таким чином ти уникнеш тривалих мук перебування на цьому острові, помутніння розуму й повільної агонії. Можеш також узяти в кожную руку по важкому каменю. Це не обов'язково, та все-таки...

— Та ти збожеволів, чи що?! — загорлав, схопившись з місця, Автоматей. — Я повинен утопитись? Ти схиляєш мене до самогубства? Оце така твоя добра порада? І ти вважаєш себе моїм другом?!

— Авжеж! — відповів Вух. — Я зовсім не збожеволів, бо це лежить поза моїми можливостями. Я ніколи не втрачаю душевної рівноваги. Тим прикріше мені було б бути твоїм другом, мій дорогий, якби я побачив, що ти втратив цю рівновагу й повільно гинеш під промінням палючого сонця. Запевняю тебе, що я ретельно проаналізував ситуацію і по черзі виключив усі можливості порятунку. Ти не зможеш побудувати човна або

пліт, бо не маєш для цього матеріалів; жоден корабель, як я вже казав, не врятує тебе, навіть літаки не пролітають над цим островом, а ти знову ж не зможеш побудувати літальний апарат. Ти міг би, звичайно, замість швидкої смерті віддати перевагу повільній агонії, але я, як твій найближчий друг, палко протестую проти такого нерозумного рішення. Якщо ти як слід утягнеш воду...

— А бодай би тебе чорти вхопили з отією водою! — заверещав, тремтячи від люті, Автоматей. — І подумати лишень, що за такого друга я віддав прекрасний відшліфований діамант! Знаєш, хто твій винахідник? Звичайнісінький ошуканець, шельма, пройдисвіт!

— Гадаю, що ти забереш свої слова назад, коли вислухаєш мене до кінця, — спокійно відповів Вух.

— Виходить, ти ще не все сказав? Чи ти зібрався розважати мене розповідями про загробне життя? Красно дякую!

— Ніякого загробного життя немає, — заперечив Вух. — І я не збираюсь обдурювати тебе, бо не хочу й не вмію того робити. Я інакше розумію дружні послуги. Ти тільки слухай уважно, мій дорогий друже. Як тобі відомо, хоч звичайно про це не думають, світ безконечно багатий і різноманітний. У нього є чудові міста, сповнені метушні й скарбів, є королівські палаци й халупи, чарівні й похмурі гори, і гомінливі діброви, ласкаві озера, спекотні пустелі Півдня й безкраї сніги Півночі. Ти, такий, яким тебе створено, не можеш, одначе, бачити і сприймати одночасно більше одного-єдиного місця з тих, про які я згадав, і з мільйонів тих, про які я промовчав. Тому без будь-якого перебільшення можна сказати, що для тих місць, де тебе немає, ти є чимось на зразок мертв'яка, оскільки ти не маєш втіхи від багатств, не береш участі в танцях південних країн, не милуєшся райдужними барвами льодів Півночі. Для тебе вони не існують так само, як коли б тебе взагалі не було на світі. Тому, якщо ти добре поміркуєш, заглибишся думкою в те, про що я кажу, то зрозумієш, що, не будши всюди, тобто, у всіх тих чарівних місцях, ти не існуєш майже ніде. Бо місць для перебування, як я вже казав, мільйон мільйонів,

а ти можеш сприймати лише одне з них, нецікаве, неприємне своєю одноманітністю, навіть відразливе, — оцей скелястий острівець. Отож, між "усюди" й "майже ніде" — величезна різниця, і це — твоя життєва планида, бо ти завжди перебував одночасно в одному-єдиному місці. Зате різниця між "майже ніде" й "ніде", правду кажучи, мікроскопічна. Математичний аналіз вражень доводить, що ти вже тепер, власне, ледве живеш, коли майже скрізь відсутній, геть як покійник! Це — по-перше. А по-друге, подивися на цей змішаний із гравієм пісок, який калічить твої ніжні ступні, — хіба ти вважаєш його чимось цінним? Мабуть, ні. А ця маса солоної води, її набридливий надмір — потрібно тобі це? Анітрохи! Чи оці скелі й спекотлива блакить неба над головою, яка висушує суглоби? Потрібна тобі ця нестерпна спека, ці мертві розжарені скелі? Звісно, ні! Отже, ти не потребуєш нічого ні з усього, що тебе оточує, на чому ти стоїш, що розпростерлося над твоєю головою— Що ж лишається, якщо забрати все це? Шум у голові, біль у скронях, серцебиття, тремтіння в колінах та інші порушення норми. А чи потрібні тобі цей шум, біль, биття й тремтіння? Та ні в якому разі, мій дорогий! А якщо й від цього відмовитись, що ж тоді лишиться? Бентежні думки, слова, так схожі на прокляття, які ти подумки адресуєш мені, твоєму другові, ну й, нарешті, гнів, який тебе душить, і страх, який викликає нудоту. Чи потрібні тобі, питаю під кінець, цей огидний страх і безсила лютя? Певна річ, і це тобі непотрібно. Якщо ж відкинемо й ці зайві відчуття, не лишиться вже зовсім нічого, геть чисто, кажу тобі — нуль, і саме цим нулем, тобто станом вічної рівноваги, постійного мовчання і цілковитого спокою я й хочу, як справжній друг, обдарувати тебе!

— Але я хочу жити! — крикнув Автоматей. — Хочу жити! Жити! Чуєш?!

— Ну, це вже розмова не про те, що відчуваєш, а про те, чого ти хочеш, — спокійно заперечив Вух. — Ти хочеш жити, тобто мати майбутнє, яке стає теперішнім, бо ж до цього веде життя і нічого більше в ньому немає. Але, як ми вже встановили, жити ти не будеш, бо не можеш. Річ лише в тому, яким чином ти перестанеш жити — шляхом довгих мук чи ж легко, коли, втягнувши одним духом воду...

— Досить! Не хочу!! Геть! Забирайся!! — кричав на весь голос Автоматей, підстрибуючи на одному місці із стиснутими кулаками.

— Це ще що таке? — заперечив Вух. — Не кажучи вже про образливу форму наказу, яка мимоволі асоціюється в мене з відмовою від дружби, як ти можеш так нерозумно висловлюватися? Як ти можеш кричати мені: "Геть!"? Хіба в мене є ноги, на яких я міг би піти? Чи хоча б руки, щоб на них відповзти? Адже ти прекрасно знаєш, що це не так. А якщо ти хочеш мене позбутись, то, зроби таку ласку, витягни мене з вуха, яке, запевняю, зовсім не є найкращим місцем у світі, і закинь куди-небудь.

— Гаразд! — не тямлячись від гніву, вигукнув Автоматей. — Зараз же це зроблю!

Та марно він колупався у вусі. Його друг був надто глибоко засунутий, і Автоматей ніяк не міг його витягти, хоч і тряс головою щосили, мов скажений.

— Здається, нічого з цього не вийде, — трохи згодом озвався Вух. — Схоже, що ми не розлучимось, хоч це не до шмиги ні тобі, ні мені. Якщо так, то з цим фактом слід примиритися, бо факти тим і відзначаються, що суперечити їм — річ марна. До речі, це стосується і твого нинішнього становища. Ти прагнеш мати майбутнє, до того ж за будь-яку ціну. Мені це видається неслухним, та нехай буде по-твоєму. Одначе дозволь змалювати тобі це майбуття бодай у загальних рисах, бо ж пізнане завжди краще непізнаного. Гнів, який ти відчуваєш нині, незабаром зміниться безсилим відчаєм, а його в свою чергу після багатьох, таких же бурхливих, як і марних, зусиль врятуватися замінить тупа байдужість. А тим часом жорстока спека, яка доходить навіть до мене в цьому затіненому місці твого тіла, буде, згідно із невблаганними законами фізики й хімії, дедалі більше й більше висушувати твоє тіло. Спершу випарується мастило в твоїх суглобах, і при найменшому русі ти, бідолахо, будеш неймовірно скрипіти й скреготіти! Затим, коли твій череп розпечеться від спеки, ти побачиш різнокольорові кола, що

обертаються, але це аж ніяк не буде схоже на чарівливі барви веселки, оскільки...

— Замовкни ж нарешті, мучителю! — закричав Автоматей. — Я зовсім не хочу слухати про те, що зі мною станеться! Мовчи й не розмовляй, розумієш?

— Тобі нічого так кричати. Ти чудово знаєш, що я чую твій найтихіший шепіт. Отже, ти не хочеш знати про муки, які на тебе чекають? А отже, прагнеш зазнати їх? Де ж логіка? Гаразд, тоді я замовчу. Зауважу тільки, що ти чиниш негідно, зосереджуючи свій гнів на мені, ніби то я винен, що ти опинився в такому гідному жалю становищі. Винуватцем, як ти знаєш, була буря, а я — твій друг, і бути учасником тих мук, які на тебе чекають, усього цього розділеного на акти видовища страждань і агонії вже тепер, коли я передбачаю все це, завдає мені великої прикраси. І справді, мене поймає страх на саму думку про те, що буде, коли мастило...

— То ти не хочеш замовкнути? Чи вже не можеш, бридка потворо! — загорлав Автоматей і затопив себе у вухо, де сидів його приятель. — Ох, якби мені трапилась хоч якась гілочка під руку або трісочка, — я зразу ж виколупав би тебе з вуха й розчавив каблуком!

— Мрієш про те, щоб знищити мене? — спитав засмучений Вух. — Воістину не заслужив ти ні електродруга, ні взагалі будь-кого, хто побратньому співчував би тобі.

Автоматея знов охопив напад гніву, й отак вони сперечалися, сварилися, переконували один одного, поки не минув полудень. Бідолашний робот ослаб від криків, стрибків та махання кулаками і, сівши знеможено на скелю, він вдивлявся в пустельну далину океану, час від часу розпачливо зітхаючи. Кілька разів він сприймав краєчок хмарки на обрії за дим пароплава, але Вух одразу ж розсіював його ілюзії, нагадуючи про те, що шансів на порятунок — один з чотирьохсот тисяч. Це знову доводило Автоматея до того, що його аж тіпало з відчаю і гніву,

тим більше, що кожного разу Вух мав слухність. Нарешті вони надовго замовкли. Автоматей дивився, як видовжуються тіні скель, уже торкаючись білого прибережного піску, коли Вух заговорив:

— Що ж ти мовчиш? Може, в тебе перед очима вже літають ті кола, про які я казав?

Автоматей навіть не удостоїв його відповіддю.

— Ага! — вів далі Вух. — Отже, річ не лише в колах, а, найімовірніше, настала та сама тупа байдужість, яку я так точно передбачив. Дивно, яким нерозумним створінням є розумна істота, особливо коли її загнати в глухий кут. Вона ув'язнена на безлюдному острові, де їй судилося загинути, їй довели як двічі по два — чотири, що загибель неминуча, їй порадили, як вийти з цього становища, їй підказали єдино можливий спосіб застосування своєї волі й розуму... чи буде вона за це вдячна? Де ж пак — їй потрібна надія; а коли її немає і бути не може, вона чіпляється за облудну видимість і воліє ліпше зануритись у безодню безумства, ніж у воду, яка...

— Годі говорити про воду! — прохрипів Автоматей.

— Мені хотілося лише наголосити на ірраціональності твоїх мотивів, — відповів Вух. — Я вже ні до чого тебе не намовляю. Тобто ні до яких дій, бо якщо ти волієш помирати повільно чи, точніше, не бажаючи взагалі нічого робити, йдеш на таке вмирання, то це слід добре продумати. Наскільки фальшивий і нерозумний страх смерті — такого стану, який швидше заслуговує на захват! Бо що може дорівнювати досконалості небуття? Звичайно, агонія, яка йому передує, сама по собі не є привабливим видовищем, але, з другого боку, не було ще нікого такого слабкого тілом і духом, щоб не витримав агонії і не зміг померти цілком, без решти, до самісінького кінця. Отож вона не заслуговує особливої уваги, якщо, це зуміє зробити будь-який хирляк, віслюк чи негідник.

Більше того, якщо кожен може з нею упоратись (ти мусиш погодитися, що це так; принаймні я не чув про жодного, в кого забракло б сил на агонію), то ліпше втішитися думкою про всемилостиве небуття, яке простирається зразу ж за її порогом. А оскільки після смерті неможливо мислити, бо смерть і мислення взаємно виключають одне одне, то коли ж, як не за життя, слід завбачливо й детально уявити собі всі переваги, зручності й задоволення, якими обдарує тебе смерть?! Подумай лишень, прошу тебе: ніякої боротьби, тривог і страхів, ніяких страждань душі й тіла, ніяких прикрих історій. І хоч би й усі лихі сили об'єднуються і вступають у змову проти тебе — вони тобі не страшні! О, воістину незрівнянно солодка безпека померлого! А коли ще додати, що безпека ця не є чимось миттєвим, нетривким, минулим, що її неможливо ні відмінити, ні порушити, тоді незрівнянний захват...

— А бодай би ти пропав! — долетів до нього кволий голос Автоматея, і за цією лаконічною фразою пролунало коротке, але промовисте прокляття.

— Як жаль, що це неможливо! — ту ж мить озвався Вух. — Не лише егоїстичне відчуття заздрості (бо, як я вже казав, немає нічого кращого від смерті), а й чистісінький альтруїзм спонукає мене супроводжувати тебе в небуття. Проте все це нездійснимо, оскільки мій винахідник, певне, з конструкторського честолобства, зробив мене незнищеним. Правда, сум мене поймає, як подумаю, що доведеться мені стирчати всередині твоїх зашкарублених від морської солі, висхлих решток, розпадань яких, очевидно, відбуватиметься повільно; що я отак сидітиму й розмовлятиму з самим собою. А скільки потім доведеться чекати, поки прибуде той, перший з чотирьохсот тисяч, корабель, який, згідно з теорією ймовірності, врешті наткнеться на цей острівець...

— Що?! Ти не загинеш тут?! — закричав Автоматей, виведений з отупіння цими словами Вуха. — Виходить, ти житимеш, тоді як я... О! Не діждешся! Ніколи! Ніколи!! Ніколи!!!

І з жахливим криком, зірвавшись на ноги, Автоматей почав стрибати, трясти головою, з усіх сил колупати у вусі, роблячи карколомні ривки й кидки усім тілом, — одначе марно. Бух весь цей час пищав щосили:

— Та перестань ти! Збожеволів, чи що? Мабуть, надто рано! Обережніше, ти покалічишся! Чого доброго, щось зламаєш або виб'єш! Побережи шию! Адже це безглуздо! Інша річ, якби ти міг зразу, знаєш... а так ти тільки покалічишся! Ну, кажу ж тобі, я незнищений, і квит, отож даремно ти мучишся. Навіть якщо ти витрусиш мене з вуха, все одно не зможеш зробити мені нічого лихого, тобто я хотів сказати — доброго, бо, як я вже тобі детально пояснив, смерть — це стан, гідний заздрості. Ой! Перестань нарешті! Як можна так стрибати!

Одначе Автоматей і далі метався, ні на що не звертаючи уваги, й дійшов до того, що став битись головою об камінь, на якому раніше сидів. Він так молотив головою, що іскри сипалися з очей, ніздрі забила пилюка, він сам себе оглушив, а Вух зненацька вилетів з його вуха й покотився між каміння із слабким вигуком полегкості від того, що все це скінчилось.

Автоматей не зразу помітив, що його зусилля увінчались успіхом. Опустившись на розпечене сонцем каміння, він якийсь час лежав нерухомо; затим, не годен ще поворушити рукою чи ногою, пробурмотів:

— Дарма, це лише тимчасова слабість. Але я вже тебе витрушу, я візьму тебе під каблук, дорогий мій приятелю. Чуєш? Чуєш? Агов! Що це?

Він раптом сів, бо відчув, що у вусі порожньо. Огледівся ще непевним зором, став навколішки й почав гарячково шукати Вуха, . просіюючи дрібний гравій.

— Вух! Ву-у-ух! Де ти? Озвися! — нестямно кричав він.

Одначе Вух, чи то із завбачливості, чи з якоїсь іншої причини, навіть не писнув. Тоді Автоматей став просити його найніжнішими словами, запевняв, що він змінив своє рішення, що єдине його бажання — послухатися добрих порад друга і втопитись і що він прагне одного — ще раз вислухати похвалу смерті. Але й це не дало наслідків. Вух мовчав, як зачаклований. Тоді нещасний робот, кленучи все і всіх, заходився обшукувати берег дюйм за дюймом.

І раптом, коли Автоматей хотів уже відкинути вбік чергову пригорщу гравію, він підніс її до очей і весь аж затрусився від лицемірної радості, бо серед камінчиків побачив Вуха, металеве зернятко, яке виблискувало спокійним матовим блиском.

— Ага! Ось де ти, моя комашечко! Ось де ти, мій крихітко-дружок! Попався, дорогесенький, вічний! — засичав він, обережно стискаючи пальцями Вуха, який не зронив ні слова. — Ну, тепер подивимось, який ти міцний, зараз перевіримо, чи вічно тобі існувати... Маєш!

Ці слова супроводжував потужний удар каблуком; поклавши електродруга — на пласку скелю, Автоматей стрибнув на нього та ще й крутнувся на підкутому каблучі так, що аж зарипіло. Вух не озвався, тільки камінь під ним заскреготав, ніби під сталевим свердлом. Нагнувшись, Автоматей побачив, що зернятко лишилося неушкодженим, а скеля під ним злегка вищербилась, і Вух лежав тепер у малесенькому заглибленні.

— Що, ти такий міцний? Зараз знайдемо твердіший камінь! — гримнув Автоматей і заходився бігати по всьому острівцю, збираючи найміцніші уламки — кремінь, базальт, порфир. Топчучи Вуха каблуками, Автоматей то звертався до нього з удаваним спокоєм, то обсипав лайкою, думаючи, що електродруг відповість і навіть благатиме про пощаду. Одначе Вух і далі мовчав. Над острівцем лунали лише звуки тупих ударів, тупіт, скрегіт розтрощеного каміння і прокляття засапаного Автоматея.

Через деякий час, пересвідчившись, що Вухові справді не завдають шкоди найстрашніші удари, розлючений і зморений Автоматей знову сів на березі, не випускаючи електродруга з рук.

— Навіть якщо мені не вдасться розчавити тебе, — сказав він, насилу приховуючи люті, що душила його, — то можеш бути спокійний, я подбаю про тебе, як належить. Тобі довго доведеться чекати корабля, мій дорогий, бо я пожбурю тебе в море й ти лежатимеш там до кінця світу. У тебе буде сила часу для приємних роздумів у цілковитій самотності. Нового приятеля ти не знайдеш, про це вже я подбаю!

— Люб'язний ти мій! — озвався зненацька Вух. — Ну, чим же мені зашкодить перебування на дні океану? Ти мислиш категоріями, властивими істоті недовговічній, і в цьому корінь твоїх помилок. Зрозумій: або море колись таки висохне, або дно його підніметься над водою й стане сушею. За сто тисяч років це станеться чи за мільйон — для мене те значення не має. Я не тільки незнищений, а й безмежно терплячий, як ти міг помітити хоч би з того, з яким спокоєм я витримував напади твого шаленства. Скажу більше: я не відповідав на твої гукання й дозволяв шукати себе, бо не хотів завдавати тобі даремних трудів. Мовчав я й тоді, коли ти топтав мене, щоб необережним словом не розпалити твоєї люті, бо це могло зашкодити тобі.

Почувши це шляхетне визнання, Автоматей затремтів від люті, що знову спалахнула в ньому.

— Розтопчу тебе! В порох зітру, негіднику! — ревнув він, і знову почав несамовитий танок на камінні, підстрибуючи й б'ючи каблуками.

Та цього разу його дії супроводжувало доброзичливе Вухове попискування:

— Не вірю, щоб це тобі вдалося, але спробуй. Давай! Ще раз! Та не так, а то скоро стомишся! Ноги разом! І-і-і, гоп! Угору! Гей-гоп! Гоп-гоп!

Підстрибуй вище, кажу тобі, і сила удару зросте! Що, вже не можеш? Справді? Що — не виходить? От-от, саме так! Бий зверху каменем! Так! Може, візьмеш інший? Невже немає більшого! Ще раз! Стук-грюк, мій дорогий друже! Як жаль, що я не можу допомогти тобі! Чого ж ти зупинився? Невже так швидко підупав на силі? Жаль, жаль! Ну, дарма... Я почекаю, відпочинь! Нехай тебе вітерець остудить...

Автоматей з гуркотом звалився на каміння, з лютою ненавистю вдивлявся в металеве зерно, що лежало у нього на долоні, і хоч-не-хоч слухаючи, як воно говорило:

— Якби я не був твоїм електродругом, то сказав би, що ти поводишся негідно. Корабель затонув через бурю, ти зі мною врятувався, і я служив тобі порадами, як умів, а коли я не придумав, як урятуватись, бо це неможливо, ти за слова чистої правди, за мою щирі поради вбив собі в голову ідею знищити мене, єдиного твого товариша. Правда, таким чином ти принаймні знайшов якусь мету в житті й хоч за це повинен бути вдячним мені. Цікаво, чого тобі така ненависна думка про те, що я зостануся жити...

— Це ще ми побачимо, чи зостанешся! — заскреготів зубами Автоматей. — Останнього слова ще не сказано.

— Ні, ти воістину неповторний! Знаєш що? Спробуй покласти мене на пряжку свого пояса. Вона сталева, а сталь же міцніша від каменя. Можеш спробувати, хоча я особисто певен, що й з цього нічого не вийде. Але я був би радий допомогти тобі...

Автоматей, повагавшись, послунався цієї поради, та добився лише того, що від запеклих ударів поверхня пряжки вкрилася маленькими заглибленнями. Побачивши, що навіть найвідчайдушніші удари марні, Автоматей впав у чорну меланхолію і в безсилі відчаї тупо дивився на металеву шротинку, що тоненьким голосом провадила:

— І це — розумна істота, подумати тільки! Впадає в безодню відчаю, бо не може стерти з лиця землі єдине дружнє їй створіння в усьому цьому мертвому просторі. Скажи, Автоматейчику, невже тобі анітрохи не соромно?

— Замовкни, пащекуватий покидьку! — просичав Автоматей.

— Чому це я маю мовчати? Бачиш, якби я бажав тобі зла, то давно б уже замовк, але я все ще твій електродруг. І, як незмінний друг, буду поруч з тобою, коли тебе почнуть терзати муки агонії, хоч на голову ставай, а ти мене в море не вкинеш, мій любий, бо завжди краще мати глядачів. Я буду глядачем твоєї агонії, яка через це напевне пройде краще, ніж у цілковитій самотності; адже важливі почуття, байдуже — які. Ненависть до мене, твого справжнього друга, підтримає тебе, зробить більш мужнім, окрилить твою душу, надасть переконливого й чистого звучання твоїм стогонам, упорядкує судороги й дасть лад кожній з останніх твоїх хвилин, а це ж немало... А щодо мене, то я обіцяю, що говоритиму небагато й не стану нічого коментувати; чинячи інакше, я міг би мимоволі зашкодити тобі надмірною дружбою, а ти цього не витримав би, позаяк вдача у тебе, правду кажучи, паскудна. Одначе я і це подолаю, оскільки, відповідаючи добром на зло, знищу тебе й таким чином позбавлю тебе від самого себе — по дружбі, кажу тобі, а не внаслідок осліплення, бо симпатія до тебе не заважає мені бачити всю ницість твоєї натури...

Ці слова урвав крик, що зненацька вихопився в Автоматея:

— Корабель! Корабель!! Корабель!!! — нестямно горлав він і, підхопившись, почав метатися по березі, кидати у воду каміння, розмахувати щосили руками, а головне, кричати на все горло, поки не охрип. А втім, усе це було ні до чого — корабель видимо тримав курс на острівцець і невдовзі вислав рятувальну шлюпку.

Як з'ясувалося згодом, капітан корабля, на якому плив Автоматей, перед самою катастрофою встиг послати радіограму із закликом про допомогу, завдяки чому всю цю частину моря прочісували численні кораблі, а один із них підплив до самого острівця. Коли шлюпка з матросами досягла берега, Автоматей хотів був стрибнути в неї сам, але, подумавши, бігцем вернувся, щоб прихопити Вуха, побоюючись, що Вух зчинить крик і його почують прибулі на човні, а це могло призвести до неприємних розпитувань, а може, й звинувачень з боку електродруга. Щоб уникнути цього, він схопив Вуха і, не знаючи, де і як його сховати, хутенько запхнув собі у вухо. Почалися бурхливі сцени привітань і подяки, при яких Автоматей старався зчиняти якомога більше шуму, боячись, що хто-небудь з моряків почує Вухів голосок. Бо електродруг весь час без угаву говорив:

— Ну-ну, це таки справді несподівано! Один випадок з чотирьохсот тисяч... Ну й щасливчик ти! Сподіваюсь, тепер наші стосунки складуться якнайкраще, тим більше, що в найважчі хвилини я не відмовляв тобі ні в чому. Крім того, я вмію тримати язик за зубами — що було, те минуло.

Коли корабель після довгого плавання пристав до берега, Автоматей трохи здивував усіх, висловивши нікому не зрозуміле бажання відвідати найближчий металургійний завод, де був великий паровий молот. Розповідали, що він під час відвідин заводу поведився досить дивно, а саме, підійшовши до парового молота, почав щосили трясти головою, немов хотів витрусити через вухо на підставлену долоню свій мозок, і навіть підстрибував на одній нозі. Присутні, однак, вдавали, що нічого не помічають, бо вважали: у того, хто побував недавно в такій жахливій пригоді, внаслідок порушення душевної рівноваги можуть з'явитись непоясненні дивацтва.

Правда, і в подальшому Автоматей провадив спосіб життя, відмінний від колишнього, очевидно, захворівши на розлад психіки. То він збирав якісь вибухові речовини й навіть пробував влаштувати у себе вдома вибухи — йому не дали цього зробити сусіди, які звернулись із скаргою до властей; то раптом він починав колекціонувати молоти й карборундові

напилки, а знайомим казав, що збирається створити новий тип машини для читання думок. Потім він зробився пустельником і набув звичку розмовляти вголос із самим собою: іноді можна було чути, як він, бігаючи по дому, голосно говорить і навіть вигукує слова, схожі на прокльони.

Нарешті, через багато років, охоплений новою манією, він цілими мішками став закуповувати цемент. Потім зробив з нього величезну кулю і, коли куля затверділа, завіз її невідомо куди. Розповідали, нібито він найнявся сторожем на занедбану шахту і якось уночі звалив у ствол шахти величезну бетонну брилу, а потім до кінця своїх днів ходив околицями, і не було такого непотребу, який би він обминув, а тоді не пожбував у глиб старої шахти. Справді, повадився він досить незрозуміло, проте більшість цих чуток, либонь, не заслуговує на довір'я. Бо важко повірити, що всі ці роки Автоматей таїв у своєму серці образу на електродруга, якому так багато чим завдячував.

КОРОЛЬ ГЛОБАРЕС І МУДРЕЦІ

Якось король Глобарес, володар Епариди, покликав до себе трьох найголовніших мудреців королівства і сказав їм:

— Жажлива моя доля. Бо я пізнав усе, що тільки можливо пізнати; і все, що мені зараз кажуть, на мою думку, пусте, як розколотий дзвін. Мені хочеться здивуватися, а натомість я нуджуся; прагну потрясінь, а звідусіль чую самі нісенітниці; жадаю чогось незвичайного, а мене частують банальними лестоцями. Отож знайте, мої мудреці: сьогодні я наказав скарати на горло всіх моїх блазнів разом із відкритими і таємними радниками, і така ж участь спіткає вас, якщо ви не виконаєте мого наказу. Нехай кожен із вас розповість мені найдивовижнішу історію, яку лишень знає. А хто неспроможний буде здивувати чи розтритивити мене, викликати в мене сміх чи сльози або ж примусити замислитися, — той позбудеться голови!

Король подав знак, і мудреці почули сталеву ходу посіпак, що оточили їх біля підніжжя трону, і побачили, як зблискували полум'ям їхні оголені мечі. Жоден з мудреців не хотів наражатися на гнів короля й підставляти голову під меч ката. Отож вони стривожено стали підштовхувати один одного ліктями, і невдовзі перший заговорив:

— Володарю й пане! В усьому видимому й невидимому Космосі, безперечно, немає дивовижнішої історії, ніж історія про одне зоряне плем'я, що його звуть у хроніках плем'ям Навпаків. Від самісінького початку своєї історії Навпаки все робили всупереч тому, як робив будь-хто з розумних істот. Їхні предки оселилися на планеті Урдрурії, що славилася своїми вулканами; щороку народжуються на ній пасма гір, і в цей час планета корчиться в страшних переймах, від яких усе летить сторчголов. А щоб життя Навпаків було суцільними незгодами, небесам сподобалося жбурляти в них великим Потокм Метеоритів, і ці кам'яні гурти протягом двохсот днів на рік таранять планету. Навпаки, щоправда вони тоді ще так не називалися, робили будівлі з гартованого заліза та сталі, а на себе нацуплювати стільки сталевих аркушів, що здавалося, то ходять гори металобрухту. Одначе ґрунт під час землетрусів поглинав їхні обладунки. І от, коли над цілим народом нависла загроза загибелі, зібралися тоді мудреці на раду. І мовив перший: "Нашому людові не можна залишатись у теперішньому вигляді, і нема для нас іншого порятунку, як трансмутація. Земля під нами репається, тож, щоб не провалюватися в розколини, кожному Навпакові треба мати широку підставку. А метеорити летять згори, тож кожному слід мати гострий вершечок. Таким чином, нам у вигляді конусів нічого не загрожуватиме".

І мовив другий: "Не так треба зробити. Бо якщо земля широко розкриє свою пащу, то поглине й конус, а метеорити, що летітимуть навскоси, поб'ють йому боки. Ідеальною буде форма кулі. Бо коли ґрунт почне двигтіти й здиматися, куля сама відкотиться, а коли летітиме метеорит, то тільки ковзне по її боці. Отже, щоб мати щасливе майбутнє, нам слід саме так змінитися".

І мовив третій: "Кулю, як і будь-який інший матеріальний предмет, може розбити метеорит або ж поглинути земля. Нема щита, якого б не розрубав дужчий од нього меч, ані меча, який не зламався б на твердішому, ніж він, щиті. Матерія, браття, зі своїми повсякчасними змінами та перетвореннями, дуже нетривка. І не в ній слід утілюватись істотам, що пишаються своїм розумом, а в тому, що є незмінне, вічне, досконале, хоча й нетривале".

"А що ж воно таке?" — запитали тамтешні мудреці.

"На ваше запитання я відповім не словами, а дією!" — мовив третій мудрець. І на їхніх очах він почав розбиратися; спершу скинув із себе верхній одяг, підбитий кристалами, тоді — золоті шати й нижнє срібне вбрання; після цього зняв верх свого черепа й грудей. І враз став розбиратися що далі, то все швидше й на дрібніші деталі; від суглобів перейшов до зчленувань, від зчленувань — до гвинтиків, від гвинтиків — до дротиків, до найдрібніших деталей, — кінець кінцем він дійшов аж до атомів.

І враз він став лускати свої атоми, та з таким запалом, що не видно було нічого, крім того, як він розтає і зникає, проте робив він усе це так спритно і швидко, що на очах у вражених мудреців перетворився на досконалу відсутність, у якій усе тим більш навпаки, що вона присутня. Там, де досі був атом, — тепер не було атома, де за мить було їх шість — постала відсутність тих шести, де був гвинтик — була цілковита відсутність того гвинтика й така досконала, що нічим від нього не відрізнялась. В такий спосіб мудрець став порожнечею, упорядкованою точнісінько так само, як досі було упорядковане його тіло. Мудрець зробив усе блискавично швидко і вправно, щоб жодна матеріальна частинка не порушила своїм вторгненням теперішньої його досконалої присутньої відсутності. І побачили інші його як порожнечу, сформовану так, як сам він був сформований за хвилину до цього, пізнавали його очі по відсутності чорного забарвлення, його обличчя — по відсутності блакитного блиску, а його кінцівки — по зниклих пальцях, суглобах, наплічниках.

"В такий спосіб, браття, — проказав Присутній Відсутній, — через втілення матеріального в порожнечу, ми дістанемо не лише могутній захист, а й безсмертя. Бо змінюється тільки матерія, а ніщо не супроводить матерію в її непевності, тому й досконалість втілюється в небутті, а не в бутті, і нам слід стати першим, а не другим!"

Як ухвалили, так і зробили. Відтоді Навпаки стали непереможними. Життя своє вони завдячують не тому, що в них є, бо в них нічого немає, а тому, що їх оточує. І коли хтось заходить до будинку, це означає, що будинок відсутній, а якщо в темряву — то відсутня темрява. В такий спосіб, зрікшись несталої матерії, Навпаки зробили неможливе можливим...

— А в який же спосіб, любий мій мудрецю, вони подорожують космічною порожнечею? — запитав Глобарес.

— Ото тільки того вони й не можуть, королю, бо зовнішня порожнеча злилася б з їхньою власною, і вони перестали б існувати як неістоти. Отож воли змушені повсякчас стежити за чистотою свого небуття, за порожнечею свого єства. Так і минає у них час, — а звуть їх ще Небутцями або Неантами...

— Слухай, мудрець, — перебив його король, — це зовсім не мудра історія, бо як же можна замінити матеріальну різнорідність однорідністю того, чого немає? Хіба ж одне й те саме — скеля й будинок? А власне, відсутність скелі може набути такої ж форми, як і відсутність будинку, а тоді одне й друге стає ніби одне й те саме.

— Але ж, пане, — пробував боронитися мудрець, — бувають різні види порожнечі...

— Побачимо, — сказав король, — що буде, коли за моїм наказом тобі зітнуть голову: чи її відсутність стане присутністю, як ти гадаєш? — І монарх бридко зареготався й дав знак катам.

— Володарю! — волав мудрець уже в сталевих лабетах. — Ти хотів розвеселитися, а моя історія викликала в тебе сміх, тож, згідно з твоєю обіцянкою, даруй мені життя!

— Ні, то я сам себе розвеселив, — мовив король. — Хіба що ти пристанеш на мою пропозицію: якщо добровільно погодишся на страту, твоя згода розвеселить мене, і тоді я погоджуся з твоєю думкою.

— Я згоден! — гукнув мудрець.

— Ну, то рубайте йому голову, коли він сам про те просить! — оголосив король.

— Але ж, пане, я погодився для того, щоб мене не вбивали...

— Якщо ти погоджуєшся, то тебе треба стратити, — пояснив король. — А якщо не погоджуєшся, то це означає, що ти не розвеселив мене, і тебе знову-таки треба стратити...

— Ні, ні, не треба! — зарепетував мудрець. — Якщо я погоджуся, то ти, розвеселившись, маєш подарувати мені життя, а якщо я не погоджуся...

— Досить! — відрубав король. — Кате, роби своє діло!

Блиснув меч, і голова мудреця впала додолу.

За хвилину по мертвій мовчанці озвався другий мудрець:

— Володарю й пане! Найчуднішим з усіх зоряних племен є, безперечно, плем'я Поліонтів, або ж Багатунів, яких називають іще Многістами. Кожен з них, хоч і має лише один тулуб, але що більше в нього ніг, то вищий він рангом. Щодо їхніх голів, то в них вони різні для

різних випадків: кожна посада здобувається в них з відповідною головою, убогі родини мають тільки по одній голові на всіх, а багаті збирають у скарбницях різні голови, на всілякі випадки: у них є голови на ранок і на вечір, стратегічні — на випадок війни, швидкісні — коли кудись поспішають, а також голови холодно-розсудливі, запальні, жагучі, весільні, голови для кохання й для жалоби, одне слово, вони екіпіровані на будь-який випадок, що може статись у житті.

— І це все? — спитав король.

— Ні, пане! — відповів мудрець, почувачи, що йому стає млосно. — Багатуни називалися так ще й тому, що всі вони приєднані до свого володаря, та ще й у такий спосіб, що в разі, коли більшість із них визнала б дії короля шкідливими для загального добра, король утратив би цілісність і розсипався б на шматочки...

— Дуже тривіальна оповідка, можна навіть сказати, що загрозна для короля! — мовив понуро Глобарес. — Та коли вже ти, мудрець, так багато говорив про голови, то, може, відповіси мені: накажу я відтяти тобі голову чи ні?

"Якщо я скажу, що накаже, — швидко зміркував мудрець, — то він так і зробить, бо лихий на мене. А якщо я скажу, що не накаже, то здивую його, і він змушений буде відпустити мене, як обіцяв". І мудрець відповів:

— Ні, пане, не накажеш!

— Ти помилився, — проголосив король. — Кате, виконуй свій обов'язок!

— Але ж, володарю! — заволав мудрець уже в катових лабетах. — Хіба мої слова не здивували тебе? Хіба ти не сподівався почути від мене, що мені треба відтяти голову?

— Твої слова не здивували мене, — заперечив король. — Бо вони були продиктовані страхом, який виказувало твоє обличчя. Досить! Рубайте!

І, брязнувши, покотилася голова другого мудреця.

Третій, найстарший з мудреців, байдужісінько спостерігав усе. І коли король уже від нього зажадав дивовижної розповіді, він промовив:

— Владарю! Я міг би розповісти тобі справді дивовижну історію, але не зроблю цього. Бо для мене важливіше зостатися щирим, аніж здивувати тебе. Я примушу тебе стратити мене, не ховаючись за машкарою цієї забави, а в спосіб, властивий твоїй натурі, яка, хоч і кровожерна, а не наважується чинити такі любі тобі вбивства, не заховавшись за маскою фальшу. Ти хотів повбивати нас у такий спосіб, щоб потім казали, нібито король позбувся дурнів, котрих завдяки їхнім посадам називали мудрецями. Та мені йдеться про те, щоб бути правдивим, і тому я мовчатиму.

— Е, ні, в такому разі я не віддам тебе зараз до рук ката, — сказав король. — Мені дуже хочеться чогось незвичайного. Ти хотів мене розгнівити, та я зумію приборкати свій гнів. Кажу тобі, говори, й урятуєш, можливо, не тільки себе. Те, що ти розповідатимеш, може навіть межувати з образою моєї королівської величності, чого, зрештою, ти вже допустився, але тепер образа має бути такою страхітливою, щоб це робило вже її лестощами, а лестощі знову ж таки через свою надмірність оберталися на зневагу! Спробуй-но одним махом, водночас звеличити й принизити свого короля!

Запала тиша, порушувана лише нерішучими порухами, то присутні ніби пробували, як міцно тримаються ще їхні голови на плечах.

Третій мудрець, здавалося, глибоко замислився. Нарешті він мовив:

— О королю! Я вдовольню твоє бажання, і поясню, чому. Я зроблю це заради всіх, хто тут присутній, для себе, але й для тебе, аби нащадки не сказали, що був колись король, який з примхи знищив у країні мудрість. І навіть якщо в цю хвилину так воно і є, якщо твоя забаганка по суті нічогісінько не варта, моя справа — надати їй вартості, зробити з неї щось значне і стале — тому я й говоритиму.

— Ну, годі вже, старий, цього вступу, бо він знову ж таки скидається на образи моєї величності й аж ніяк не схожий на лестощі, — розгнівався король. — Кажі!

— Королю, ти зловживаєш владою! — відрубав мудрець. — Проте твої зловживання ніщо проти тих, що їх чинив твій давно померлий і забутий предок, який, до речі, був засновником династії Епаридів. Твій прапрапрадід Алегорик так само зловживав монаршою владою. Глянь, прошу тебе, на оте нічне склепіння неба, що його видно в горішніх вікнах цієї зали, і ти побачиш те найбільше зловживання, якого допустився твій предок.

Король поглянув на небо, чисте й засіяне зірками, а старий мудрець неквапливо провадив далі:

— Дивись і слухай! Все, що існує в світі, може стати предметом для глузу. Проти сміху ніщо не встоїть, бо ж відомо, що дехто може глузувати навіть з королівської величності. Сміх поціляє в трони й держави. Сміються одні люди з інших або із самих себе. Бувало й таке, що висміювали те, чого ніколи не існувало, — адже сміялися навіть з міфічних богів. Навіть дуже поважні, навіть трагічні явища обертаються на посміх. Згадаймо хоча б цвинтарний гумор, глузування з небіжчиків та й самої смерті. Та зрештою глузування не стримало своїх нападів і проти небесних тіл. Візьмімо хоча б сонце та місяць. Місяць виставляють як худючого хитруна з рогатою шапкою блазня і випнутим як серп підборіддям; сонце — як череватого статечного гладуна, оточеного розкошланим німбом. Однак, хоча за предмет глузів правлять як царство життя, так і царство смерті, як малі річі, так і великі, проте є щось, чого

досі ніхто не наважився висміяти. До того ж це не щось таке, чого можна не помітити, бо ж ідеться про все, що існує, тобто про сам Космос. А коли ти, королю, задумаєшся над цим, то побачиш, який смішний той Космос...

Отут король Глобарес уперше здивувався і з дедалі більшою увагою став слухати розповідь мудреця, що провадив далі:

— Космос складається з зірок. Ці слова звучать досить поважно, та коли вдуматись у це глибше, то важко стримати усміх. Власне, що таке зірки? Вогняні кулі, що висять у нескінченній ночі. Образ позірно патетичний. А за своєю суттю? Аж ніяк, хіба що тільки з огляду на розміри. Проте розмір сам по собі не може визначити важливість явища. Хіба ж стане дебілова базгранина значнішою, навіть якщо перенести її з аркуша паперу на широку рівнину?

Примножена дурість залишається тією ж дурістю, тільки й того, що стає більш кумедною. Космос — то базгранина з яких попало крапок! Хоч куди глянь, хоч куди глянь — тільки це! Одноманітність інтерпретації образу виявляється найтривіальнішою і найзаяложеною ідеєю, яку тільки можна собі уявити. Позначено крапками ніщо і так до безконечності — чи хтось опікувався б такою безглуздою річчю, якби довелося створити її тепер? Хіба що кретин. Взяти, вибачте на слові, безконечне ніщо, порожнечу, й засіяти її як попало — крапками — хіба можна вважати вчинок гармонійним і величним? Колінкувата перед ним? Хіба що з розпачу, що ніде дітися. Власне, то був лише наслідок автоплагіату, здійсненого на самому початку, а початок той був найбезглуздішим актом, який тільки може бути; адже що можна зробити, маючи в руці перо, перед собою чистий аркуш паперу, і не знаючи, не маючи ані найменшого уявлення про те, чим його заповнити? Малюнками? Та ба, треба все ж знати, що малювати. А якщо на думці нічого немає? Якщо людина позбавлена будь-якої уяви? Тоді перо, поставлене на папері, ніби само, мимоволі доторкнувшись, зробить крапку. А коли крапку поставлено, то перед бездумним поглядом, побратимом такої творчої імпотенції, виникає враження, ніби, крім неї,

немає абсолютно нічого, і що найменше зусиль витрачатиметься, коли повторювати цю крапку без кінця. Повторювати, але як? Адже з крапок можна скласти якусь конструкцію. Але що вдієш, коли людина й на це не здатна? Тоді не залишається нічого іншого, як тільки струшувати знічев'я пером, бризкаючи крапельками чорнила, заповнювати папір абияк наставленими наосліп крапельками. — Говорячи це, мудрець узяв великий аркуш паперу і, вмочивши в чорнильницю перо, кілька разів бризнув на папір, а тоді дістав карту неба й показав одне й друге королю. Подібність була разюча. Мільярди крапок рясніли на папері — більших і менших, бо часом перо бризало рясніше, а часом — рідше. І небо на карті мало такий самий вигляд. Король дивився з трону на обидва аркуші паперу й мовчав. А мудрець провадив далі:

— Тебе, королю, вчили, ніби Всесвіт то абсолютно досконала споруда, потужна величчю громад, що звуться зірками. Але поглянь, хіба ця поважна всюдивладна й завждисуща конструкція не наслідок крайньої дурості, хіба не суперечить вона думці й порядку? Спитаєш — чому цього досі ніхто не помітив? Таж дурість у всьому! Але саме ця її всеосяжність заслуговує на кпини, на відсторонений сміх, бо той сміх провіщатиме бунт і визволення. Годилося б написати в такому дусі пасквіль на Всесвіт, щоб цей шедевр найбільшої бездумності дістав заслужене визначення, і щоб відтоді на її честь лунав не хор святобливих зітхань, а іронічний сміх.

Король слухав заціпенівши, а мудрець, помовчавши хвилину, повів далі:

— Кожний учений мав би написати такий пасквіль, якби не змушений був одразу ж вказати пальцем на першу причину, що спричинилась до появи того гідного лише іронічного співчуття явища, що його звуть Всесвітом. А сталося це тоді, коли Безмір був іще геть порожній і чекав на творчі дії, світ брунькувався з чогось меншого, ніж ніщо, з отого ніщо видав якусь жменьку скупчених тіл, якими правив твій прапрапрадід Алегорик. Задумав він якось неможливу й шалену річ, вирішив замість Природи здійснити її безконечно терплячу й повільну роботу. Вирішив

створити багатий і сповнений небачених дивовиж Космос. Та оскільки сам він цього зробити не міг, то наказав збудувати найрозумнішу машину, щоб вона довела до пуття цю справу. Будували цього молоха триста й іще триста років, щоправда, рахунок часу тоді відрізнявся від теперішнього. Не шкодували ні сил, ні коштів, і "арешті з'явилася механічна потвора, що її розміри й сила, здавалося, не мали меж. Коли машина була готова, узурпатор наказав запустити її в дію. Він не уявляв собі, що, власне, робить. Машина, внаслідок його безмежної пихи, була аж надто велика, і через це мудрість її, давно переступивши межі розуму, апогей геніальності, скотилася до цілковитого розладу думки, впавши в белькотливу темряву відцентрових течій, що шматують будь-який зміст, так що отой покручений, ніби метagalактика, монстр, працюючи на шалених обертах, розлізся думкою вже на перших і ще не вимовлених словах, і з усього хаосу, що ніби мислив у страхітливому напруженні, — хаосу, в якому гори недорозвинених уявлень анігілювали одна одну, із усіх тих корчів, борінь та марних зіткнень почали просочуватись до слухняних виконавчих підсистем колоса тільки позбавлені сенсу розділові знаки!

То була не найрозумніша з можливих машин, Усемогутній Космосотворець, а народжена нерозважним узурпатором руїна, яка на знак того, що була покликана для величних діянь, тільки й могла белькотати крапки. І що ж було далі? Володар сподівався на цілковите виконання своїх планів, що були най сміливішими з тих, які будь-коли складала мисляча істота, і ніхто не наважувався йому розкрити, що він стоїть біля витоків безглузлого белькотання, машинальної агонії, що вже конаючи з'явилася на світ. Проте бездушно слухняні велетенські машини-виконавці ладні були здійснити будь-який наказ і тому почали в заданому темпі виліплювати з матеріального місива те, що в тривимірному просторі відповідало двовимірному зображенню крапки, тобто кулі різної величини, — і таким способом, невтомно роблячи одне й те саме, в творчому запалі так розігрілися, що кулі ті ставали вогняними, а машини весь час жбурляли і жбурляли їх у бездонну порожнечу, і з того жбурляння-белькоту і з'явився Космос. Отже, твій прапрапрадід був творцем Всесвіту, а заразом виконавцем найбільшої дурниці, з котрою

ніяка інша ніколи не зрівняється. Тож звести нанівець таку невдалу справу було б, певне, набагато розумніше, а передусім — бажане й задумане свідомо, чого про те, що було зроблено, сказати не можна. Це все, що я хотів тобі пояснити, королю, нащадку Алегорика, будівничого світів.

Коли король відпустив мудреців, щедро винагородивши їх, а надто старого мудреця, котрому вдалося водночас виповісти йому найвищі лестощі і завдати найбільшої образи, один з молодих учених, залишившись віч-на-віч із мудрецем, запитав його, наскільки правдивою була його розповідь.

— Що я тобі можу відповісти? — мовив старий. — Те, що я розповів, не впливало із знань. Науку не цікавлять такі властивості буття, як, приміром, комічність. Наука пояснює світ, а дійти з ним згоди може допомогти лише мистецтво. А що ми насправді знаємо про появу Космосу? Таку величезну порожнечу можна заповнити легендами і міфами. Я ж у моєму міфотворенні прагнув дійти до межі неправдоподібності і гадаю, що був близький до цього. Ти й сам це знаєш, просто тобі хочеться запитати, чи справді Космос смішний. Але на це запитання має відповісти, кожен сам собі.

КАЗКА ПРО КОРОЛЯ МУРДАСА

Після смерті доброго короля Геліксандра трон перейшов до його сина Мурдаса. Це засмутило всіх, бо Мурдас був марнославний і боягузливий. Він звелів, щоб його звали Мурдасом Великим, а сам боявся протягів, духів, воску, бо на натертому воском паркеті можна зламати ноги, родичів, бо вони заважають владарювати, а найбільше — ворожби. Як тільки відбулась коронація, він одразу звелів, щоб у всьому королівстві позамикали двері й не відчиняли вікон, понищили всі скриньки для ворожби, а винахідника машини, що відганяла духів, нагородив орденом і премією. Машина й справді була добра, бо духів він ніколи не бачив. Боячись протягів, король ніколи не виходив до парку і гуляв тільки в своєму великому замку. Якось, прогулюючись коридорами і

анфіладами, він опинився в старій частині палацу, де ніколи ще не бував. Спершу він зайшов до зали, в якій стояла механічна лейб-гвардія його прапрадіда, ще з тих часів, коли не знали електрики. В другому залі король побачив таких же заіржавлених парових рицарів, але все це не цікавило його, і він хотів був уже вертатись, коли враз зауважив маленькі дверцята, на яких було написано "Не заходити". Дверцята вкривав грубий шар пилу, і король, може, й не доторкнувся б до них, коли б не той напис, що дуже його обурило. Як це так, йому, королю, наважилися щось заборонити? Довелося докласти чималих зусиль, щоб відчинити рипучі двері, а тоді крутими сходами король зійшов до покинутої башти. Там він побачив старезну мідну скриню з рубіновими вічками, ключиком і лядою. Король зрозумів, що це — скриня для ворожби, і знову розгнівався, що всупереч його велінню її залишено в палаці. Та йому раптом спало на думку, що хоча б один раз, а таки можна спробувати, що воно таке, оце ворожіння скрині. Тож він навшпиньки підійшов до неї, повернув ключик, а коли нічого не вийшло, постукав у ляду. Скриня хрипко зітхнула, заскреготав механізм, і скриня ніби скося глянула на короля рубіновими вічками. І тоді король пригадав, що так само скося дивився на нього Ценандр, батьків брат, який віддавна був його наставником. Королю майнула думка, що напевне то дядько підмовив залишити ту скриню йому на злість, бо чого б їй дивитися скося? Дивно якось стало в нього на душі, скриня, затинаючись, поволі заграла понуру мелодійку, ніби хтось лопатою стукав по залізному надгробку, і тоді з-під ляди випала чорна картка з жовтими, наче кістка, рядками машинопису.

Король добряче перелякався, проте не зміг уже погамувати своєї цікавості. Він схопив картку і помчав до своїх покоїв. Коли залишився сам-один, він вийняв її з кишені. "Подивлюсь, але так тільки, для годиться, одним оком", — вирішив він і подивився. На картці було написано:

Била зла година — билася родина,

Брат пішов на брата, син лупцює сина.

Казанець парує — синовець лютує,

Швагер, курва клята, не втече від ката!

Не вгашаймо духу, гей же, зух на зуха,

На війну рушаймо — буде потеруха!

Йди, дідусю, внучки, йдіть, я навчуся, як вас бить.

Зліва трах, справа — гряк! Тут шуряк, там свояк!

Хай вітчима хтось потрима — дивись в оба, бий у лоба!

Лежить зять, трун аж п'ять; упав тесть — шоста єсть!

Синку, зашморга принось! Так іздавна повелось:

Родичі нам любі, та лише по згубі.

Била зла година — шаліла родина:

На кого напали, того й потоптали.

Клади до могили, сам тікай щосили,

Хто не заховавсь — того закопають сонного!

Король Мурдас так злякався, що йому аж в очах потемніло. Він був у розпачі від своєї легковажності, через яку запустив оту скриню для ворожіння. Та пізно вже було жалкувати: він знав, що треба щось робити, аби не дійшло до найгіршого. В нього не було й тіні сумніву щодо змісту

віщування: він уже давно мав підозру, що йому загрожували найближчі родичі.

Правду кажучи, хтозна, чи було це саме так, як ми тут розповідаємо. В усякому разі, закінчилось усе дуже сумно, навіть жахливо. Король наказав стратити всю свою рідню, і тільки один його дядько, Ценандер, в останню мить утік, переодягнувшись на піанолу. Але і йому те не допомогло, бо його відразу схопили і він поклав голову під сокиру. А Мурдас міг з чистим сумлінням підписати вирок, бо дядька спіймали, коли він підбивав на заколот проти монархії.

Так несподівано осиротівши, король надів на себе жалобу. На серці йому вже полегшало, хоча й було сумно, бо за своєю вдачею він, власне, не був ані лихий, ані жорстокий. Та недовго тривала спокійна Мурдасова жалоба, бо якось спало йому на думку — а що, коли в нього zostались якісь родичі, про котрих він не знає. Будь-хто з підданих короля міг бути якимось його далеким родичем; і Мурдас час від часу велів стратити того або того, але й це не давало йому цілковитого заспокоєння, бо ж, власне, хіба можна бути королем і не мати підданих, тож як їх усіх замордувати? Він став такий підозріливий, що наказав приклепати себе до трону, щоб його ніхто не зіпхнув з нього, на ніч надівав, на голову панцерний ковпак і весь час тільки й думав, що його вчинити. Нарешті він учинив таку незвичайну річ, таку незвичайну, що сам би, мабуть, до неї не додумався. Найпевніше, що його намовив на неї мандрівний торговець, переодягнений на мудреця, або, навпаки, мудрець, переодягнений на торговця — про це розповідають по-різному. Розповідали, ніби палацова сторожа бачила, що вночі король упустив до своїх, покоїв якусь замасковану постать. Одне слово, одного дня Мурдас скликав до себе всіх двірцевих будівельників, майстрів-електриків, настроювачів та бляхарів, і оголосив, що вони мають звеличити його особу, та так, щоб їй не було рівних в усьому світі. Цей наказ виконали надзвичайно швидко, бо начальником проектного бюро король призначив заслуженого ката. Електрики і будівельники рядами йшли, несучи дроти і шпулі, а коли розбудований король заповнив своєю особою весь палац так, що був одночасно й на фасаді, й у підвалах, й у флігелі, дійшла черга до ближніх

прибудов. За два роки Мурдас заповнив собою увесь центр міста. Не досить показні будинки, а отже, не гідні того, щоб у них поселилася монарша думка, було поруйновано, і на їхньому місці збудовано електронні палаци, так звані Мурдасові підсилювачі. Король поволі, але без упину розбудовувався, багатопверховий, ретельно припасований, живлений персональними підстанціями, — отже, став цілим столичним містом і не зупинився в його межах. Настрій у нього поліпшився. Родичів не було, мастила й пасік уже не боявся, оскільки йому не треба було й кроку ступити, бо він був водночас скрізь. "Держава — це я" — не без пики казав він, адже, крім нього самого, що заповнив рядами електричних будівель площі й алеї, ніхто вже не жив у столиці, крім, звісно, королівських пилюсиків та особистих витирачів пилу. Вони пильнували королівських думок, що линули зі столу до сталу. Так усе місто оповило розпростерте на довгі милі задоволення короля Мурдаса, що вдалося йому досягти вічної й повної величі, а надто сховатися скрізь, як наворожила йому машина, адже він став всюдишній у цілій державі. Наймальовничіший вигляд де мало в сутінках, коли король-велетень, паленіючи, мов заграва, зблискував вогниками-роздумами, а потім поволі згасав, поринаючи в заслужений сон. Та через деякий час темінь безпам'ятства перших нічних годин то тут, то там поступалася місцем тьмяному жеврінню миготливих зблисків. То починали роїтися монарші сни. Бурхливими лавинами марень пропливали вони крізь будівлі, що аж починали світитись уві тьмі їхні вікна, і цілі вулиці зблискували то червоним, то ліловим світлом, а особисті пилюси короля, простуючи безлюдними сходами і відчуваючи, як чадять розігріті кабелі в Його Королівській Величності, крадькома зазирали у мерехтливі вікна і стиха говорили:

— Ого! Либонь Мурдаса терзають якісь кошмари — хоч би де не вилізло нам боком!

І ось одної ночі, після надзвичайно втомливого дня — король вигадував нові ордени, якими мав намір нагородити себе — йому приснилося, що його дядько Ценандер, скориставшись з темряви, весь у чорному, закрався до столиці й кружляє вулицями в пошуках помічників,

щоб зчинити ганебний заколот. З підвалів виповзли шерехи замаскованих постатей, а було їх стільки і були вони охоплені такою жагою вбити короля, що Мурдаса пройняв дроз, і з переляку він прокинувся. Вже розвиднілося, і сонце позолотило на небі білі хмаринки, тож король заспокоїв себе сказавши: "Сон — то мара!" — і заходився далі проектувати ордени, а ті, що він їх придумав минулого дня, вже чіпляли йому на терасах та балконах. Однак, коли, попрацювавши цілий день, король ліг відпочити і тільки-но задрімав, як одразу ж перед його очима постав у всьому своєму розквіті заколот проти короля. А сталося це ось чому; коли Мурдас, нажаханий заколотницьким сном, прокинувся, то прокинувся не весь — центр міста, охоплений тим антидержавним сном, не прокинувся й далі спочивав у його кошмарних обіймах, а король нічого про це не знав! Чимала частина його особи, старий центр міста, не усвідомлюючи того, що підступний дядько зі своїми махінаціями то лише примара і витвір сонної уяви, й далі перебувала у полоні того кошмару. Тієї ночі Мурдас побачив уві сні, як його дядько гарячково скликав родичів. Вони з'явилися усі, як один, небіжчики скреготали завісами, й навіть ті, кому бракувало найважливіших частин, підносили свої мечі проти законного владаря! Панував незвичайний рух. Натопв замаскованих пошепки скандували бунтівні гасла, в льохах і підвалах уже шили чорні знамена заколоту, скрізь варили трутизну, гострили сокири, готували отруєні дротики й шикувалися до останньої розправи з ненависним Мурдасом. Король жахнувся, прокинувся, увесь тремтячи, і хотів був Золотою Брамою Королівських Уст гукнути на поміч усі свої війська, щоб вони мечами порозтинали заколотників, але одразу збагнув, що це ні до чого. Адже ж військо не може увійти в його сон і розгромити заколот, що набирає там сили. Деякий час він намагався самими зусиллями волі розбудити ті чотири квадратні милі свого єства, яким уперто ввижався у сні заколот, та марні були його зусилля. Та, правду кажучи, він до пуття не знав: марні чи не марні, бо коли він не спав, то не бачив заколоту, який з'являвся тієї ж миті, коли він поринав у сон.

Отже, коли він не спав, то не мав доступу до повсталих районів, та й не дивно, адже дійсність не здатна втрутитися в сон, це до снаги лише іншому снові. Король дійшов висновку, що в такій ситуації йому найкраще

заснути і наснити контрсон, звісно не абиякий, а монархічний, вірний йому, з розмаяними прапорами; і таким гарним сном, згуртованим навколо трону, він зможе на порох стерти самочинно виниклий кошмар.

Взявся Мурдас до діла, та зі страху не міг заснути; тоді він почав подумки рахувати камінці, аж нарешті, зморений, заснув. І тоді виявилось, що очолюваний дядьком сон не просто зміцнив свої позиції у центральній частині, а наснив уже собі навіть арсенали, повні потужних бомб і бойових мін. А сам Мурдас, хоч як силкувався, тільки й спромігся виснити одну роту кавалерії, та й ту спішену, недисципліновану і озброєну самими покришками від каструль. "Нічого не вдієш, — вирішив король, — не вийшло, отже, треба ще раз спробувати". І заходився Мурдас себе будити, як по правді, то це йому нелегко давалося, нарешті він прокинувся остаточно, і тоді сяйнула в нього страшна підозра. Чи він насправді прокинувся, чи, може, знову поринув у сон, тільки інший, що є лише фальшивою видимістю буття? Що вдіяти в такій заплутаній ситуації? Снити чи не снити? От у чім заковика! Припустімо, що він не снитиме, почуваячись цілком безпечно, адже в дійсності немає ніякого заколоту. То було б непогано: тоді той сон про заколот проти короля сам собі висниться й досниться до кінця, а після останнього пробудження самодержавство відновить належну єдність. Дуже добре. Проте якщо він не снитиме контрснів, гадаючи, що перебуває собі в затишній дійсності, тим часом, як та удавана дійсність є тільки іншим сном, сусіднім з тим, про дядька, то може дійти до катастрофи! Адже кожної миті ціла зграя клятих заколотників, під проводом того паскуди Ценандера, може з того сну вдертися в цей сон, що вдає із себе дійсність, щоб відібрати в Мурдаса трон і життя!

"Звичайно, — думав король, — відберуть у мене це тільки уві сні, але якщо заколот цілком охопить мою королівську особу, якщо пошириться від гір до океанів, якщо — боронь Боже! — я взагалі ніколи вже не захочу прокинутись, що тоді?! Я назавжди залишуся тоді відрізаний від дійсності, і дядько зробить зі мною тоді все, що захоче. Каратиме, принижуватиме, а що вже казати про тіток — я добре їх пам'ятаю, — то вже не попустять, хоч би там що. Такі вже вони є, тобто були, а, власне,

знову є в цьому жахливому сні! І нарешті, до чого тут сон! Адже сон є тільки там, де існує дійсність, до якої можна повернутись, але де її немає (а як же я до неї повернуся, коли вони зроблять так, що затримають мене уві сні?), де немає нічого, крім сну, то там уже сам сон є єдиною дійсністю. Жах! Розумію, все це через отой фатальний надмір особистості, через оту духовну експансію — і нащо воно мені було!"

З розпукою бачачи, що бездіяльність може спричинитися до загибелі, король вважав єдиним своїм порятунком негайну психічну мобілізацію. "Неодмінно треба діяти так, ніби я сплю, — сказав він собі. — Я повинен наснити собі натовпи сповнених любові й ентузіазму підданих, безмежно віддані бойові загони, що гинуть з моїм іменем на вустах, силу-силенну озброєння, варто було б навіть швиденько придумати якусь чудо-зброю, бо ж уві сні все можливо; припустімо, засіб для винищення родичів, якісь протидядькові установи, або ще щось на зразок цього, — в такий спосіб я буду готовий до будь-якої несподіванки, і, якщо вибухне заколот, хитро і підступно перескочивши зі сну в сон, я за одним махом знищу його!"

Зітхнув король Мурдас усіма алеями і майданами свого такого ускладненого єства, і взявся до діла, тобто заснув. Уві сні мали шикуватися в каре бойові, сталеві, очолювані сивими генералами загони, мав з'явитися натовп, що вітатиме його сурмами й литаврами, а з'явився тільки маленький шурупик. Нічого більше — тільки звичайнісінький шурупик, трохи вищерблений скраєчку. Що з нього візьмеш? Король прикидав то так, то так, а тим часом у ньому зростав якийсь неспокій, що далі, то більший, і отетеріння, і страх, і нарешті йому саянуло: це ж рима: "шурупик" — "трупик"!

Короля пройняв дроз. Це знамення занепаду, розкладу, смерті, а отже, зграя родичів мовчки, скрадаючись, підкопами будь-що прагне дістатися до його сну — і він кожної миті може шубовснути у підступну, викопану сном під сном, прірву! Отже, йому загрожує кінець! Смерть! Загибель! Але звідки? Як? З якого боку?

Засяяли вогнями десять тисяч персональних будівель, задвигтіли підстанції Його Монаршої Величності, обвішані орденами і оперезані стрічками Великих Хрестів, і ці відзнаки розмірно подзенькували під подувом нічного вітру. Так змагався король Мурдас із знаменням занепаду, що з'явилося йому уві сні. Нарешті Мурдас те знамення подолав, і воно так щезло, ніби його й не було. Думає король — де ж воно поділось? В дійсності чи в інших мареннях? Ніби в дійсності, але чи можна бути певним? Зрештою, може бути, що сон про дядька вже доснився й нема чого далі хвилюватись. Але знову ж таки — як йому про це довідатись? Нема іншої ради — тільки снами-шпигунами, які вдаватимуть із себе осіб, що ведуть підривну діяльність; їх треба насіяти скрізь, щоб вони невтомно пильнували всю Його Монаршу Персону, Державу Його Ёства, і ніколи вже король-дух не знатиме спокою, бо завжди має бути готовий до того, що десь якомусь потаємному закуткові його величезної особи сниться заколот! А може, колись у майбутньому йому пощастить зміцнити віропіддані марення, виснити васальні послання й багатолюдні делегації, перейняті духом правопорядку, пощастить атакувати снами всі закутки і простори Його Монаршої Особи, щоб у них ані на мить не зміг заховатися жоден обман, жоден дядько! Як же любо стало в Мурдаса на серці від лопотіння прапорів, дядька й сліду не зосталося, нікого з родичів теж не видно, сама тільки вірність його оточує, невтомно складають йому подяки і вшанування, приємно бряжчать відшліфовані, карбовані із золота медалі, іскри порскають з-під різців, якими майстри вирізьбляють йому пам'ятники. Радісно стало на душі в короля, бо вже й герби повишивані, й килими у вікнах, і гармати готові до салюту, а сурмачі підносять до уст бронзові сурми. Проте, коли Мурдас пильніше придивився до всього, то помітив — ніби щось не те. Пам'ятники — звичайно, але вони якісь мало до нього подібні, у виразі обличчя, в косому погляді — щось дядькове. Прапори лопотять — це так, але ж вони з маленькою смужкою, хоча й невиразною, проте чорною, ну, коли не чорною, то брудною, в усякому разі — бруднуватою. І що ж це знову? Якийсь натяк?!

"О Господи! Адже ті килимки потерті, просто лисі, а дядько — дядько ж був лисий... Не може такого— бути! Назад! Відступ! Прокидатися!

Прокинутись! — подумав король. — Грати побудку, геть із цього сну!" — хотів був він вереснути, але коли все зникло, йому не стало ліпше. Він поринув з того сну в новий, що снівся попередньому, а потім потрапив у ще давніший, отже, той теперішній був ніби втричі могутніший: усе в ньому вже явно перетворювалося у зраду, відгонило запроданством, прапори виверталися, мов рукавички, — з королівських ставали чорними, ордени були з гвинтами, як пообрубувані шиї, а з позолочених сурм лунали не бойові звуки, а дядьків сміх, — як гуркіт грому Мурдасові на погибель. Гукнув король стодзвонним голосом до війська — нехай його списками штрикнуть, щоб розбудити!

— Ущипніть мене!!! — горлав він, то знову кричав: — Прокинутися!!! Прокинутися!!! — проте все дарма; тож він знову силкувався вирватися зі сну зрадницького, заколотницького й потрапити в сон тронний, але в ньому вже намножилося тих снів, як собак, сновигали вони, як щури, з одних споруд кошмарна пошесть перекидалася на інші, і в Мурдасі крадькома, потайки, стиха поширювалося не знати що таке, але щось жахливе, хай Бог боронить!

Стоповерховим електронним спорудам снилися шурупики і трупики, драти й отрути, в кожній персональній підстанції готувала змову згряя родичів, у кожному підсилювачі хихотів дядько; затремтіли домини-страшини, самі себе настрахавши, понапихалися в них сто тисяч родичів, самозванців, що зазіхали на трон, дволиких байстрюків-інфантів, зизооких узурпаторів, і хоча жоден із них не знав, чи то він комусь сниться, чи то йому хтось сниться, навіщо сниться і що з того вийде, — всі гуртом напосілися на Мурдаса, щоб голову йому стяти, з трону зіпхати, на дзвіниці почепити, на раз убити, на два воскресити, дана ж моя дана, голово відібрана — і вони тільки тому поки що нічого не робили, бо ще не домовилися, з чого їм почати. І так наринали одна на одну лавини Мурдасових страхітливих марень, аж вибухнуло від перенапруження вогнем. І вже не уві сні, а справжній вогонь загоготав золотими полисками у вікні монаршої особи, і розпався король Мурдас на сто тисяч снів, які ніщо вже, крім пожежі, не єднало, і горів він довго...

ЛЕМ С. Кіберіада. — К.: Дніпро, 1990. — 816 с. — (Фантастика.
Пригоди. Детектив).